© www.kjnt.ro/szovegtar

Népi verselők, alkalmi versek: a betolakodó írók

Tematika: a népi költészet kutatása; az autodidakta írók (a képzési tőke hiánya, az autodidakta tudásszerzés), az amatőr írás történeti korszakai, funkciói; alkalmi szerzők, autonóm szerzők; a vers kontextusai (az esemény mint kontextus, az életpálya és az életvilág mint kontextus; elsődleges és másodlagos kontextusok); versírói habitusok, stratégiák; a vers mint másodlagos beszédműfaj.

Terminológia: kontextualizált individuum, autodidakta író, betolakodó író, alkalmi szerző, autonóm szerző, amatőr írás, népi vers, alkalmi vers.

A népi költészet kutatása. A francia szociológus, Raymond Boudon elutasítja azt az alaptézist, miszerint az egyén viselkedését minden esetben az előírások, a minták irányítják, azaz az ember viselkedése racionális. Eszerint az individuum egyes tettei logikusak, mások nem logikusak. Az egyén logikus tetteire *funkcionális rendszerben* kerül sor, amikor az egyének egymással *társadalmi szerepüknek* megfelelően viselkednek, azaz *kontextualizált individuumok* (egy intézmény alkalmazottai). Az egyén tettei nem logikusak abban az esetben, ha a társadalmi rendszer *nem funkcionális*: ki-ki esetlegesen, saját elképzelése szerint cselekszik, s így áll kapcsolatban embertársaival (pl. mozijegyért sorban álló személyek) (R. Boudon 1979).

Pierre Bourdieu, s nyomán Martin Lyons az *autodidakta írót* a kultúrába *betolakodó* személyként írja le. Az autodidakta eleve hátrányos helyzetből indul. Minthogy nem rendelkezik megfelelő képzettségi szinttel, a kulturális fogyasztásból ki van zárva, kulturális tőkéjét személyes erőfeszítés alapján, nonkonformista eszközökkel szerzi meg. A 22 francia, 68 angol, 1790–1900 között élt autodidakta író életművét elemző Martin Lyons ezt az íróstátust a következőképpen írja körül. Az autodidakta író az irodalmi műveltség elsajátításának sajátos és intenzív eszközeit veszi igénybe. Tájékozódása esetlegesen alakul. A környezetében fellelhető olvasmányokkal ismerkedik meg (almanachok, lexikonok). Tiszteletben tartja az irodalmi kánonokat, a rendelkezésére álló értékeléseket. Megszállottan művelődik. Miközben idejét mással kell eltöltenie, szabadidejét tüntetően olvasásra fordítja. Az olvasás mellett megszállottan ír. Egyéni alkotáskoncepció hiányában olvasmányainak koncepcióját reprodukálja, vagy pedig a részletek kidolgozásában igazodik hozzá olvasmányélményeihez. A fikció szabadságától őrizkedve lelkesen dolgozza fel környezete orális hagyományait, saját biográfiáját, illetve szívesen vállalkozik környezete írásigényének kielégítésére. Írásait szélsőséges, árnyalatlan, ismétlődő érzelmek irányítják (gyűlölet, rajongás, elkötelezettség). Stílusában, retorikájában, akárcsak ideológiájában könnyen azonosíthatóak a közvetlen hatások (M. Lyons 2001).

A szociológia egyik vonulata a középkortól kezdve azonosítja az *amatőr írást* (A. Mouaci 2001). Formái a nemesi, az udvari költészet (középkor), a felvilágosodás korának alkalmi lírája (17. század), a munkás-, a népi és a proletár költészet (18–20. század). Ebben az értelmezésben a versírás kulturális habitus (O. Donnat 1996). A 20. században kibontakozó amatőr költészet az individualizálódás hatására (C. Dumont 1983), a mindennapi élet felfedezésével, az *én* felmutatásának (Goffmann, E. 1973, M. De Certeau 1990),

a szabad idő eltöltésének, a kikapcsolódás igényével magyarázhatóan jelent meg. Ebben az értelemben az írás 1. az önkifejezés formája (a. szükséglet, b. a szabadság, c. benefikus pszichikai cselekvés), 2. a másokkal való kommunikáció formája (a. a közvetlen környezettel, b. a társadalommal, c. az olvasókkal való kapcsolat), 3. egy lehetséges világ megteremtésének eszköze (a. menekvés egy megkreált világba, b. az intim világ megteremtése), 4. a nyelvhez való viszonyulás, a nyelv használatának formája (a. saját, autonóm stílus megalkotása, b. nyelvi konstrukció), 5. egzisztenciális elkötelezettség (a. létforma, b. az én megkonstruálása, c. időtöltés) (A. Mouaci 2001: 153–178.) Az íráshabitus és -stratégia alapján az amatőr költők két csoportba sorolhatók. Az *alkalmi szerzők* szándéka nem az önkifejezés, az autonóm életmű megalkotása. Műveiket megrendelésre, adott alkalmakra készítik el. Az alkotás a lokális társadalomban felvállalt szerepnek megfelelő cselekvés. Az *autonóm szerzőket* az önkifejezés szándéka, a szabadidő alkotással való eltöltése, a siker és a hírnév ösztönzi írásra. Alkotásaikat gondosan gyűjtik és tárolják (A. Viala 1985).

A népi írásbeliség kutatásának a magyar folklorisztikában, a magyar etnográfiai irodalomban is tekintélyes hagyományai vannak.

Egyéni kezdeményezések hatására a népi kultúra szerkezetében olyan új szövegtípusok jelentek meg, amelyek átmenetet képeznek az anonimitás és a szerzőség, az egyediség és a kollektív jelleg között. E szövegtípusok egyike a hivatásos irodalom és a népköltészet közötti határsávon elhelyezkedő *népi vers*. A Magyar Néprajzi Lexikon a *népi verselő* címszó alatt foglalja össze az autodidakta költőkről felgyűlt megfigyeléseket. E szócikkből idézünk: „a népi alkotó fejlettebb típusa, egyszerű származású verselgető, aki kis közösségének írja közérthető, rendszerint alkalmi költeményeit. Nagyobb részük amatőr, kis részük pedig dilettáns" (Katona I. 1980a). A szócikk maga is utal a témakörről szóló diskurzus ellentmondásosságára. A népi verselőket a szakirodalom is, a lokális közösségek is különböző megnevezéssel azonosítják. A romantikusan csengő *falusi múzsa* terminus mellett szerepel a *népi költő, parasztköltő* megnevezés, továbbá – a közösségnek nyújtott szolgáltatás alapján – a *hírvesíró* (Takács L. 1951, 1958), *rigmusmondó (*Katona I. 1960), *fejfaíró* (Erdész S. 1968), *vőfély, népi költő, népköltő, parasztköltő, parasztpoéta, földműves költő, versfaragó* (Ujváry Z. 1980c: 575). A terminológia, amint az a fenti felsorolásból kiderül, hol lelkesedve, hol pedig óvakodva, az elismeréssel fukarkodva minősítette a szerzőket. S minthogy e költészet megítélése mindmáig ambivalens, a terminológia máig ingadozó és értékítélettel telített.[26]

A magyar művelődés történetében a nem hivatásos alkotással a 15–16. századtól számolhatunk. Művelői a 19. század második feléig a nemesség, a diákság és az egyház köréből kerültek ki. Az 1868-as oktatási reform nyomán a népi írásbeliség felvirágzott, s a társadalom minden rétegének kultúrájában megjelent. S bár mind alkotói, mind használati habitusában a 15. századi humanista költészet, a 18–19. századi közköltészet, va-

[26] A teljesség kedvéért említjük meg, hogy a költészet és játék határterületeit áttekintő művében Lukácsy András dilettáns, marginális irodalomnak nevezi ezt az irodalmat (Lukácsy A. 1981: 286–293). Hasonló értelmezés: Kövesdi P.–Marton P.–Szilágyi M. 1990.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

lamint a 19–20. században kibontakozó alkalmi költészet és autonóm költészet között alapvető hasonlóságok vannak, az alábbi elemzés csupán az utóbbi írástípusra reflektál.

Az évtizedek során a népi verselők felfedezése több irányban történt meg. A versek rituális kontextusa felől induló szokáskutatás azonosította azokat a helyzetek, amelyekben a népi verselők megszólaltak, a szövegeket a lokális vagy regionális szokás szokásleírások keretében jelenítette meg. A működpontú és a tipológiai vizsgálatok keretében bemutatásra, elemzésre és kiadásra kerültek kéziratos füzetek szövegei, az egyedi alkotások. Az elemzések e költészet műfajisága, stílusa és nyelvezete, motívumrendszere, a hivatásos költészettel való kapcsolata fölött időzött el. Egy harmadik típusú vállalkozás egy-egy népi költő életétét és életművét mutatta be.

A szokáskutatás hosszú időn át megőrizte a szertartásokban elhangzó versek költőinek anonimitását. A lapokban megjelent 19. századi szokásleírásokat összegyűjtő Réső Ensel Sándor több alkalommal említi az alkalmi versek előadását. Miskolcon a céhláda hordozása alkalmával mondtak verseket (Réső Ensel S. 1867: 74–75). Egerben a mátkatál küldése szolgáltatott alkalmat „kedvelt költőnk" verse előadására (Réső Ensel S. 1867: 116–117). Erdélyből a temetésen elhangzó halottbúcsúztató verset (129), a hétfalusi kakaséneket (149–150), a máramarosi Visk lakodalmi verseit (332–337), a nyitrai Kolonból a diákok Szent György napi versmondását (178–179) említi. Rab Istvánnak a hétfalusi kakasütésről készült, a *Vasárnapi Újságban* közölt leírását Orbán Balázs is közzétette (Orbán B. 1873: 153–154). A gyimesi vőfélyversek Orbán Balázst az alkalmi költészet virágzásáról győzték meg. „Az ily mondóka pedig mindig versben vagy legalább is rímben történik, mi mutatja szép zengzetes nyelvünknek fejlettségét, mert a hol a nép ösztönszerűleg, öntudatlanul versel, az oly nyelv nagy fejlettséggel és költői beccsel bír" (Orbán B. 1869: 82). Máskor a népi költők verseit is előszeretettel megörökíti. Az almási barlangnál tett kirándulás alkalmával kalauzuknak, az „almási mester Varga Ferencnek" a barlangot bemutató versét teszi közzé (Orbán B. 1868: 94–95). Oroszhegyen „valamely furfangos falu tudósa" egy, az erdőn felnőtt, tanulatlan legénynek a faluban tett látogatását versben örökítette meg. Orbán Balázs szívesen szorított helyet a költeménynek (Orbán B. 1868: 96–98). Csíkszentdomokoson járva a helybéli kántornak a Báthori Endre emlékére írott, a búcsún előadott búcsúztatóját közli (Orbán B. 1869: 91–92). A háromszéki Zabola hajdani várának és a Mikes család történetét Finta István pávai lelkész örökítette meg (Orbán B. 1869: 137–138, 141–142). Szintén ő a szerzője a pávai patak és egy forrás nevének történetét megörökítő versnek (Orbán B. 1869: 147–148). Jankó János (egy korábbi pályamunkát idézve) az aranyosszéki iskolamesterek által a diákjaik számára készített karácsonyi köszöntőverseket mutatja be (Jankó J. 1893: 227–228). A jeles napok biblikus történeteinek megverselésében szerepet vállaltak a kántorok, az iskolamesterek, a búcsúvezető szentemberek. Kéziratos verseiket a diákok házról házra járva szavalták, a búcsúkon a kántorok, búcsúvezetők adták elő. A népi költők körében népszerűnek bizonyult Ádám és Éva legendája, a kánai menyegző, a nagypénteki gyászmenyegző, a skapuláré, a házasságszerző Illés története (Bálint S. 1977 II.: 50, 67, 1989: 20, 78, 119, 144, 168, 248). Szokásleírásában Pozsony Ferenc kitér a medeséri alkalmi

költészetet művelő költő kilétére. Andrási Zsigmond földművesember volt, a 20. század első felében ő állította elő a családi és a közösségi összejöveteleken elhangzó verses köszöntőket. 1938-ban 33 strófában verselte meg a helyi kakasütést, amelyen senkinek sem sikerült halálosan eltalálnia az elítélt állatot (Pozsony F. 1998: 109–114). Alsórákoson a legények óév éjszkáján a templom tornyából verssel búcsúztatták az elmúlt évet, s köszöntötték az új esztendőt (Pozsony F. 1998: 47). Torockón a farsangtemetést előkészítő legények hetekkel az esemény előtt egy bárban gyülekeznek. Meghívják a falu versifikátorát, R. Józsefet, s az ő irányításával megírják a verses formájú farsangbúcsúztató prédikációt. Torockószentgyörgyön szintén egy vénlegény, Cs. Győző segédkezett a vers megírásában. Az 1990-es években két legény felváltva gondoskodott a versről. Egyikük édesanyja segítségével fogalmazta meg a prédikáció szövegét. Ugyanez a személy, V. Erzsébet (sz. 1957) írja meg a szilveszter éjszakán a templomban zajló istentisztelet keretében elhangzó évbúcsúztató és újévet köszöntő verset (Keszeg V. 2004 II.: 70, 79). Közismert szerzője volt az aranyosszéki húsvéti és karácsonyi veszekedős verseknek, amelyeket két vagy több ünnepköszöntő legény adott elő a háziak derültsége közepette. Az 1891-es évben húsvéti veszekedős verset szerzett Csongvai Dénes (Keszeg V. 2004 II.: 110–114). Torockószentgyörgyön november elsején, a temetőlátogatás után a helybéliek az unitárius templomban gyülekeztek. A szertartás keretében egy fiatal lány vagy menyecske felolvasta azt a verset, amelyet Sándor Bálint tiszteletes a halottak emlékére írt (Keszeg V. 2004 II.: 61).

A lapok mindenkor teret engedtek e költészetnek. A Zenészeti Lapok *Vak Laci a marosvásárhelyi Homér* (1864–65: 143–144.), a Kalauz *Népi verselő* (1859: 409–411.), a Képes Újság *Egy székely versíró, Pétör András uram* (1866: 685–690.), a Vasárnapi Újság *Egy napszámos költeménye* (1867: 139) és *Péter András marosszéki szentistváni születésű székely földműves verses munkáiból* (1868: 264), a Magyarország Képekben *Egy székely népköltő* (1867: 84–85), a Székely Közlöny *Péter András szentistváni földmíves székely* (1868: 74), a Figyelő *Egy parasztköltő* (1877: 211–214), B*éres János, a falu poétája* (1878: 59–63), *Jakab Ferenc, a földműves költő* (1880: 143–148), *Czudar Mihály versei* (1883: 288–297), az Unitárius Közlöny *Izsák Domokos verseiből (bencédi gazda)* (1935 6.: 143–144), a Dolgozó Nő *Találkozásom egy népi költővel* (1948 4.: 8), a Magyar Nép *Szitás István útja* (1953 6.: 26–27), a Csongrád Megyei Hírlap *Tájszótárt ír, verseket költ, nótákat komponál egy vásárhelyi őstehetség* (1959. jan. 1.), a Megyei Tükör *Hídvég költője* (1970. dec. 27.), a Falvak Dolgozó Népe *A kő- és versfaragó Prázsmári István* (1973 38.: 9.), *Akit a pacsirták tanítottak énekelni* (1977 33.: 5), *Vass Dénes bácsi vigasztaló szavai* (1980 16. 5) címmel népszerűsítette egy-egy népi költő életét, a lokális társadalomban betöltött szerepét, verseit.

Az utóbbi években e költészet kiadása és értelmezése újra elkezdődött. Gózon István nem egyedüli költője volt Kiskunhalasnak. A 20. század első felében tucatnyi versfaragó alkotott a településen. Írásaikat gyakran felolvasták egymásnak, vitát kezdeményeztek róluk (Gózon I. 1959). Erdész Sándor a tiszavasvári Magyar József tevékenységét (Erdész S. 1959), Katona Imre pedig a kubikusköltők költészetét ismertette (Katona I.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

1960). Ujváry Zoltán az Alsószuhán élt, 1895-ben született Domby Lajos földműves költő többszáz versből álló életművét elemezte. Verseit a háború, a munka, a szerelem, a társadalom változása ihlette. Évfordulós alkalmakra készült alkotásait maga adta elő (Ujváry Z. 1980).

Réthey Prikkel Miklós évtizedeken keresztül követte a Kiskőrös melletti Akasztó szellemi életét. Versírásra buzdította a település lakóit, verseiket kötetekbe rendezte. 1994-ben Mészáros Istvánné Ujvári Erzsébet parasztköltő életművéből készült válogatás látott napvilágot, amely 24 év 210 alkotását tartalmazza. A szerző 1910-ben született kilencgyermekes szegény családból. Hat elemi osztályt végzett. Cseléd, napszámos, summás. Házasságából 8 gyermeke született, hét lányt nevelt fel. Lánykori versei elvesztek. Életműve férje halála után, 1975-ben kezdődött újra. Verseivel többször lépett nyilvánosság elé, önéletírói pályázatokon vett részt. A válogatáshoz kapcsolt utószó bemutatja a versírás helyi hagyományait, a szerző életpályáját, személyiségét, címadási gyakorlatát, témaválasztását, verselését, a szöveggondozás szempontjait (Mészáros Istvánné Ujvári E. 1994). Ezt követően napvilágot látott a szerző lírai vallomása is (Mészáros Istvánné Ujvári E. 1995). 1997-ben Réthey Prikkel Miklós Ujvári Benjáminné Sztraka Zsuzsánna költészetéből készített válogatást. A szerző 1931-ben született, hat elemit végzett. Három gyermek anyja. Az 1960-as években kezdett verselni. A gyűjtemény az 1962–1997 között született közel másfélszáz költeményt, valamint a szerző rajzait tartalmazza (Ujvári Benjáminné Sztraka Zs. 1997).

Réthey Prikkel Miklós monumentális vállalkozása a *Rejtett rímek* című kétkötetes antológia. Szintén Akasztón, 30 év alatt gyűlt össze a heterogén versanyag, *Akasztó verskincse*. A 120 szerző mindenike kötődik a településhez. A válogatást indító költő az 1880-as években született, a legfiatalabb szerző pedig 1993-ban, a vers megírásakor második osztályos volt. A kötet gondozója tágan értelmezi az *alkotó* terminust: „alkotó mindenki, akiben megszületik egy rím, egy ritmikus sor, egy vers" (Réthey Prikkel M. 2001 2.: 751). Ennek megfelelően a vers különböző manifesztációs szintjeit különíti el és tartja számon (nyelv alatti költészet; emlékezetbe rejtett, tehát kigondolt, le nem jegyzett vers; rögtönzött vers; megírt, de nem publikált vers; publikált vers; elektronikusan terjesztett vers; prózába rejtett vers; szöveg és kép; szöveg és dallam) (Réthey Prikkel M. 2001 2.: 758–759).

A Székelyudvarhelyi Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gondozásban 1999-ben jelent meg a *Kicsiny dalaim. Népi költők antológiája*. A kötetben 28 romániai magyar szerző közel száz alkotása található (Keszeg V. szerk. 1999a).

„Aszt akartam mondoni, én írtam a legelsű csángú verseket a világon. Miuta hazajöttöm Kolozsvárrul, nem írtam sem románul, sem magyarul, se csángóul… Megtonultam egy kicsit magyarul írni és olvasni, mikor vultam Kolozsváran…

Vettem észre, hogy a komuniszta párt pártolja a költűket, például mind ingemet is, ozirt húsz év után nekikezdtem írni csángú verseket; kípzelem, hogy szüksíg lesz vogy eccer rájik is. Kérem szípen, sztudírozzák meg magik, lehet, kapnak a rossz verseimben valami jót. Esetleg érdemes írni tovább csángúul, megüzenik, és fogok írni tovább. Küldek egy czomog verset, melyikbül remilem, hogy fognak választoni valomit.

Szeretném jó híreket kopjak maguktul.” E szavakkal fordult 1956-ban a kolozsvári *Utunk* című szépirodalmi lap szerkesztőségéhez a szabófalvi Lakatos Demeter (1911–1977). Dsida Jenő biztatására verseit a regionális moldvai csángó nyelvjárásban írta. Emiatt is az életmű első értékelői a nyelvészek és nyelvjáráskutatók voltak (Lakatos D. 1986). Egy későbbi kiadvány a szerző összegyűjtött verseit, meséit és leveleit tartalmazza, összesen hatszáznál több szöveget (Lakatos D. 2003). A kötet olvasását a függelékben közölt 34 lapnyi tájszójegyzék könnyíti meg. A versek tematikus csoportba való besorolása segít azonosítani a népköltészetre jellemző textuális és motivikai ismétlődéseket. Az első fejezet Moldova és a szülőfalu, Szabófalva megörökítését kísérli meg, hol topográfiai, hol etnográfiai, hol történelmi hitelességre törekedve. A kötet második fejezetének versei írói biográfiát konstruálnak meg. A harmadik ciklus a csángó nyelvi hagyományok tudatos élesztésére vállalkozik. Egy következő pedig a helyi rituális beszélés szövegtípusait alkalmazva „imácságokat, hejgetíszeket, mongyikálászakat” tartalmaz. Ennek folytán Lakatos Demeter költészete hol históriai, krónikási, hol autobiográfiai, hol vallásos-mágikus, hol pedig tudományos (etnográfiai, nyelvészeti) funkciókat követ. A kötet folyamán mindegyre visszaköszöntenek a jól ismert akusztikus metaforák. A versírás additív technikát követve járja be, meríti ki a különböző tematikai mezőket. A *Falevelek hullodoznak (Évszakok)* című fejezet például 35 verset tartalmaz az őszről, 22 verset a télről, 41 verset a tavaszról, 28-at pedig a nyárról.

Az utóbbi években folyamatosan jelentek meg versgyűjtemények (Zsigmond E. é. n., Árkosi Barabás M. é. n., Lovász P. é. n.).

A kommunista Romániában a *Megéneklünk, Románia* fesztivál keretébe vonták a parasztköltők mozgalmát, ideológiai nyomást gyakorolva rá. 1976-ban Aradon került sor a parasztköltők első országos találkozójára, 25 szerző jelenlétével. A rendezvény keretében szavalóműsor szólaltatta meg a költők alkotásait, majd a résztvevők kerekasztal formájában vitatták meg a versírás műhelytitkait. A korabeli sajtó lelkes szavakkal köszöntötte a rendezvényt: „A parasztírók és -költők alkotásai magukon viselnek valamit a naiv festők festményeinek varázsából, a népi fa- és kőfaragók legjobb alkotásainak nemes egyszerűségéből, tisztaságából, s a fazakasmesterek műhelyeiből kikerült edények szemetgyönyörködtető vonalainak pompás harmóniájából” (V. Toso: „Hazámról szól dalom.” *Falvak Dolgozó Népe* XXXI. (46) 4).

Nagy Bálint (1914–1998) parasztköltő halála után, 1999-ben Bakonyszentkirályon megalakult a *„Bakony, Te szép Hazám” Parasztköltők Nagy Bálint Alapítványa*. Idézzük a szervezet programját: „Céljuk az, hogy felkutassák e hazában és a határon túl élt, élő és alkotó parasztköltőket. Műveiket összegyűjtsék, megőrizzék, ismertessék, minél szélesebb körben terjesszék ezt a sajátságos műfajt, ami a népi költészet gyöngyszemének számít. Azon fognak munkálkodni, hogy egykoron az egyetemes magyar irodalmi oktatás részeként tanulhassák majd a fiatalok különféle iskolákban műveiket.” Az alapítvány antológiákba gyűjti a parasztköltők verseit, megszervezi a parasztköltők napját, szavalóversenyt hirdet parasztköltők verseinek előadására.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Vers és kontextus. A népi vers kontextusvizsgálata alapján feltárhatók e költészet funkciói.

Az A. Viala által *alkalmi szerzőnek* nevezett költő alkalmi versét a közönség elé szánja. Ez a közönség azonban egészen más, mint a hivatásos irodalom olvasótársadalma, amely megvásárolja a nyomtatott szöveget, s szabad idejét tölti ki elolvasásával. Alkalmilag szerveződik, általában valamilyen kiemelkedő esemény résztvevőiből. Ilyen események a különböző egyházi (anyák napi, karácsonyi, húsvéti, lelkészavatási, -kibúcsúztatási ünnepség, egyházi vizitáció, úrvacsoravétel, konfirmációi, bérmálási ünnepség), iskolai rendezvények (anyák- és nőnapi ünnepség, óvodások, kisiskolások kibúcsúzása), az emberélet fordulóinak szokásköre (keresztelő, eljegyzés, lakodalom, nyugdíjba vonulás, temetés, halottak napi szertartás, születési, lakodalmi, elhalálozási évfordulók), családi ünnepek (névnap, születésnap), a kalendáris szokások (farsangtemetés, húsvét, karácsony, újév, névnap, búcsú), kulturális rendezvények (műsoros előadás), az egyleti élet eseményei (tisztségválasztás a céh, nőszövetség, cserkészélet, legényegylet stb. keretében zajló avatóünnepség), lokális ünnepségek, megemlékezési szertartások (évforduló, emléktábla, -oszlop állítása, zászlóavatás, alapkőletétel). Az alkalmi költészet helyet keresett és talált magának mind a hagyományos szokások, mind a hivatalos intézmények szertartásainak szerkezetében. A szubjektív érzések megfogalmazása, a beköszöntés, a köszöntés, a kibúcsúztatás, a búcsú által az esemény intenzív megélését teszi lehetővé. Az alkalmi versben ilymódon az esemény megélésének egyik szertartásos kellékét kell látnunk.

A népi költészetnek van egy másik ágazata is, amelyet legtalálóbban magánlírának nevezhetünk. Ezt a költészetet individuális indíttatás termeli, s a szerző nem közönség elé szánja. A. Viala terminusával ezt a költőtípust az *autonóm szerzőnek* nevezhetjük. Amennyiben az egyén sajátos élményeit nem tudja kibeszélni, íráshoz folyamodik. Ezek a magányos emberek a frontra, katonai szolgálatra, munkaszolgálatra, kórházba került férfiak, a sérült, özvegyen, árván, betegen maradt személyek. Ezt a belső indíttatást a széki származású népi költő, B. Sári így fogalmazta meg: „Megkérdezem magamtól tízszer, százszor és ezerszer, hogy akkor miért kell ezeket nekem csinálni? és hogy miért? hát most leírom. Valakit és mindenkit: egyszer egy életben, valahol és valakik számba kell vegyék – és vegyen. Aki ezt a családban vagy a társulatban – közösségben nem kapja meg: egyszer úgyis muszáj annak a valaminek és valakinek a földszínre jönni." Egy másik, brassói költő pedig így ír erről: „Zsenge korom óta gyakorolom azt, hogy: lemondás. Mindig le kellett mondanom valamiről. Nem tudom, születésemnél fogva-e, vagy fokozatosan az élet nevelt rá, hogy nagyon érzékeny legyek. Mivel sok keserű csalódás ért minden téren, az emberek iránt a bizalmam megcsappant, a belőlem feltörő mondanivalót papírra vetettem, mert az se ki nem nevet, se ki nem gúnyol, egyszóval sokmindent megtűr." A szerző alkotói stratégiát követ. Az alkotás állandósul az életvezetésében, időt és pénzt fordít az írásra, műveit összegyűjti, kéziratos könyvekbe szerkeszti, olvassa. Az írás tárgyi kellékei a használati tárgyakkal egy tárgyegyüttesbe tartoznak, az alkotás a mindennapok legyűrésére szolgáló rutincselekvések egyike.

Ez a költészet sem zárkózik el teljesen a nyilvánosságtól. Sőt, olykor érdekesen átszíneződik egy tudatos szerepvállalással. A héjjasfalvi N. József írja: „Hisz a népnek írunk, a népért cselekedünk, magamfajta népért... A nép nevében szólunk, a néphez, nem gőggel, kivetett mellel, egymásra rakott cifrázott szavakkal, hogy minket ezért bámuljanak, mint divatférfiakat." A Bukarestben élő T. Matyó pedig e költészet mellőzöttsége miatti felháborodását önti versbe:

Dús rímeim színes szirmát
hasztalanul tárja,
Elfojtották az illatát,
pedig a nép várja.
Elkeserít ez a tudat,
egyre jobban éget...
Miért vagyok én háttérben
az ostobák végett?
Mért zuhan rám sötétsége
annyi számos gátnak?
Míg a mások zagyvasága
napvilágot láthat.

A versírás ebben az alkalmi és az autonóm írók esetében még nem hivatás, nem kizárólagos létforma, nem „foglalkozás", hanem járulékos, alkalmi cselekvés. Ezért a versek elsődleges kontextusának azt a (kulturális vagy biografikus) eseményt, helyzetet kell tekintenünk, amely előhívja és „feléli" őket. Emellett van egy másodlagos kontextus is, amely megnyújtja életüket s egy más dimenzióba kapcsolja őket. A versek utólag bekerülnek a megőrzésre szánt szövegek gyűjteményébe. E gyűjtemények részben gyakorlati célból készülnek, az újrafelhasználható ismereteket, szövegeket tárolják. De ugyanakkor az életpálya eseményeinek, állomásainak dokumentumai is, s egyaránt szolgálják az emlékeztetést és az utókor felé történő tudósítást. A „vegyes" füzetekben minden szabály nélkül fordulnak elő szépirodalmi alkotások, aforizmák, orvosi, jogi tanácsokat, halotti nekrológot tartalmazó újságkivágások, adásvételi szerződések, iskolai értesítők, oklevelek, orvosi receptek, kórházi beutalók, fényképek, emlékversek, vőfélyversek, ételreceptek, népdalok, időjárásra, termésre, állatszaporulatra, történelmi és családi eseményekre vonatkozó feljegyzések, levelek, üdvözlőlapok. A levél-, irat- és könyvtárként egyaránt felfogható gyűjtemények jelzik az egyén életének objektív kereteit, preferenciáit, teljesítményeit. És természetesen, a versek keletkezésének motivációit, a versírásnak a szerző életében betöltött helyét. A versek a családi irattárban mint másodlagos kontextusban genealógiai funkciót töltenek be. Az egyházi levéltárban, a tájházban elhelyezett versek a lokális társadalom tagjaira és a lokális történelemre emlékeztetnek.

Nézzük meg két életmű kontextusát.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Pap Péter 1896. nov. 9-én született Magyarborzáson. A falu református parókiáján megőrződött füzetének belső borítóján a *malom* nevű logikai játék ábrája található. A lap színeződése arra vall, hogy az ábrát sok játszmához használták. A füzet első lapján a füzet hézagos, befejezetlen tárgymutatója olvasható. Betűhíven közöljük:

Pap Péter szül. 1896. Nov. 9.én
Mutatványok oldalok szerint.

1 Születést és halálozást mutatja	*3 oldalon*
2 A földek sor rendjét vevést mutatja	*31 oldalon*
3 Ado fizetés 1940. ápr. 1.ig mutatja	*33 oldalon*
4 örlési számla 1940 évre és továbra	*35 oldalon*
5 Marha vétel és el adás 1940. és továbra	*37 oldalon*
6 Gabona termés 1940-be és idő szak.	*41 oldalon*
7 1941. évi. számla és mutato.	*43 oldalon*

A füzet valójában 37 lapból áll. A „születés és halálozás mutató" a szerző és felesége születési, házasságkötési dátumát, a gyerekek születésének, a szerző szüleinek és testvéreinek elhalálozási idejét közli. Ezután *Életemről* címmel számol be a család és a maga életének alakulásáról, az első világháborúban való részvételéről. A napló retrospektív módon, feltételezhetően 1939-ben készült. Ezt 8, a fronton és fogságban írott vers követi. A füzet a 27. oldaltól újra napló, ezúttal az 1942–1944-es évek eseményeit közli. A 30. laptól adminisztratív jellegű, gazdanapló. Beszámol földjeinek eredetéről, az évi kiadásokról (földadó, egyházadó, őrlési számla, marhavásárlás), az időjárásról, a termésről, a juhok „összeadásáról", a beszolgáltatásokról, halálesetekről. Közben, egyetlen lapon, Jani fia kezd naplót. Feljegyzi születési, házasságkötési dátumát, gyermekei születési idejét. A füzet végére Pap Péter különböző országokra vonatkozó adatokat jegyzett be.

A füzet tehát arra utal, hogy – habár Pap Péter élete végéig nem veszíti el íráskedvét – a versírás átmenetileg volt része életének. A családjától való távolság, az élmények kibeszélhetetlensége íratott vele verset.

Ballok, leánykori nevén Kálmán Sári 1936-ban született Széken, „a harmadik utcába, foroszegen kint a falúvégen". Szülei a továbbtanulás helyett jómóddal kecsegtették egyetlen gyermeküket, a reményt azonban a földdel együtt elsöpörte a kollektivizálás forgószele, s így nem maradt más lehetőség, mint az asszonysors vállalása: a munka a közösben és a család. A sorozatos kudarcok közepette fogott ceruzát a kezébe és kezdett írni.

Az első füzet a kéziratos füzetek hagyományának jegyében telt meg. Borítóján ez áll: *Népdalos füzet. írta Ballok Sári 1972.* Utolsó lapján pedig: *Befejeztem 1978ban.* Tartalmaz 24 szöveget, többnyire műdalt.

A második füzet anyaga keltezetlen. Borítóján a következő a mottó:

Remény, csalódás, bukás,
Sírig tartó versenyfutás,
Keresni a jót, a szépet,
Soha el nem érni, hát ez az élet...

A füzet 18 saját szerzeményű verset tartalmaz.

A harmadik füzet címe: *Ballok Sári. Jegyzet füzet. 1979*. Belső borítóján ez olvasható: *1979. Szomorú év, és megpróbáltatás, csalódás, éveinek a kezdete volt. Akkor kezdődött, amikor már vártam hogy vége lesz…* Tartalmazza lánya hozományának leltárát, az elárusított hozomány vásárlóinak nyilvántartását, az elszámolást; az 1977-re és 1978-ra készített anyagi számvetést; a fia lakodalmára meghívott személyek névsorát; a lakodalom számvetését, és négy beillesztett íven újabb négy verset.

A negyedik füzet szintén keltezetlen. 12 verset tartalmaz. Lapjai között van egy újságkivágás; a cikkíró az asszonyíróra, Kaffka Margitra emlékezik születésének 100. évfordulóján.

Az utolsó füzet 29 népdal- és nótaszöveg által kétfele választva tartalmazza a szerzőnek a fiatalokhoz intézett üzenetét, életének keserű és kellemes élményeit.

A kontextus vizsgálatából egyértelműen az derül ki, hogy a vers csupán egyik terméke a népi írásbeliségnek. Az írás-olvasás általában helyet talált a nép életében. A 20. század történelmi, gazdasági eseményei megbontották a bejáratott életformát. A hozzátartozóktól való távollét, megrázó, döbbenetes, furcsa élmények, az intézményeknek való kiszolgáltatottság arra ösztönzi az egyént, hogy feljegyezzen, megörökítsen, tudósítson. Máskor pedig az írás mint cselekvés vagy az írásmű maga teszi lehetővé az esemény megélését. Ezzel magyarázható a versek másolgatása. Az átmásolás az olvasáshoz hasonló fogyasztói cselekvés, amely – minthogy a variálást is lehetővé teszi – az alkotás örömét is nyújtja.

A vers az elsődleges beszédhelyzetben (alkotás folyamata, ünnepi eseményben való elhangzás) tölti be elsődleges funkcióját. Dokumentumértéke, esztétikai kvalitásai, rituális jellege révén újrafelhasználható s ezért megőrzésre méltó tárggyá válik, s helyet követel magának az egyén, a család tárgyi környezetében.

A versek tartalmi-stilisztikai sajátosságai. A népi költészet sajátos poétikával rendelkezik.

A forma (prozódia, szerkezet, címadás) olykor túl merev, s ilyenkor a sztereotípia, a modell másfelé sodorja a szándékot. Máskor a gondolat csiszolatlan formában, gondozatlanul jelenik meg. Ez azonban a költőket nem akadályozza meg abban, hogy a legáltalánosabb, legközérdekűbb témák megverselésére vállalkozzanak. Az emberi sors, az idő múlása, az erkölcsök, a világ változása, a történelem sok dicső eseménye, a nagy elődök szelleme és emléke, a bibliai előidő példázatai, a szülői gondoskodás, a szülőföldszeretet újra és újra, majd mindenki által feldolgozott témává válik. A személyes és kollektív múlt, az örökölt és leszűrt tapasztalat az érzések, vélekedések paradigmájává válik.

A népi költészet számára az alkalom, az esemény olyan szervezőerő, amely kijelöli a vers funkcióját, az esemény menetében elfoglalt helyét, olyan szereplehetőséget kínál, amely lehetővé/szükségessé teszi bizonyos tartalmak megszerkesztését és előadását. A versírás ilymódon orientációs és szerkesztési készségek meglétét feltételezi.

Minden alkalom rendelkezik egy olyan tematikai horizonttal, amelyen belül maradva adekvát vers születik. Például az anyák napi vers szemantikai struktúrája a következő:

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

1. Anyák napja van.

2. Ünnepel az egész világ. A kisgyermekek izgalommal, félelemmel, de annál nagyobb szeretettel, a nagy szeretettől remegő hangon mondanak köszöntő verset az édesanyáknak.

3. Az anyák érdemeinek felsorolása: tiszta pályát biztosítanak gyermeküknek; beszélni, járni, imádkozni tanítják; betegségben ápolják; étellel várják haza.

4. Az anyák áldozatot hoznak: betegségben virrasztanak; szükségben megvonják maguktól az utolsó falatot. Költői képpel kifejezve:

Arca szép rózsáit
Mind rád pazarolta.

5. Az anyai áldozat, jóság visszafizethetetlen. A gyerek háládatlan és nem tud segíteni a szenvedő anyán.

6. Az anyák halála a legfájóbb veszteség. De az anyák emléke örökké fog élni.

7. Áldáskérés, köszönet az anyákért és az anyáknak; fogadkozás, bocsánatkérés.

A vers minél kifogástalanabbul realizálja a szemantikai modellt, annál nagyobb elismerésre tarthat számot. De a tartalmi behatároltság és az elvárásoknak való megfelelésre törekvés váltja ki azt, hogy a szöveg elveszti eredetiségét, egyediségét, lezártságát.

A népi költészet egy olyan pozíciót teremt magának, amely lehetővé teszi szövegelőzmények kisajátítását vagy átdolgozását. Ennek szemléltetésére álljanak itt az alábbi példák:

Ki tudja, merre, merre visz a sorsunk,
Ki tudja, merre visz majd ifjú korunk.
Ha göröngyös is az út, de most ide hozott,
A teremtő atyánk legyen ezért áldott.
(K. Dániel)

Ne hadd el az ősi tájat,
Ne hadd el az ősi házat,
S a telket, s kertet,
S a földet, mely táplál,
ápol s eltakar,
valamint védő kar.
Sorsod azt teszi, amit akar,
Az embert vágyai vezérlik.
Ameddig csillaga kialszik,
ahol a feltámadás lakozik.
(N. József)

Messze-messze, a tengereken túl
Jó gólyamadár, ott jársz valahol.
Visszajössz hozzánk, és mégis elkerülsz,
A magyar népnek te már nem örülsz.
(B. Sára)

A gondolatszinkretizmusnak-, kölcsönzésnek van egy másik tipikus formája is. A versekbe gyakran olyan gondolatrétegek csapódnak be, amelyeket a szerző sem elhárítani, sem kidolgozni nem tud vagy nem is akar. Emiatt a szándék és realizációja elhajlik egymástól. Inadekvát módon lobban meg az anyáknapi költészetben a hazafias, a nemzetiségi érzés:

A *hit vagy a haza, ha ünnepre szólít,*
Tettekkel fizetjük a hála adóit.

Vagy:

Az Isten áldja meg drága szíveteket.
Köszönjük azt, hogy itt úgy felneveltetek.
Magyar református igazságos szívvel
Megyünk már, az Isten akármerre hív el.

A közhelyek gyakorisága szintén eredetiségétől fosztja meg a szöveget. A közhely olyan általános, simára koptatott gondolattöredék, amely a létértelmezést zsákutcába vezeti. Már a jelzős szerkezetek szintjén is érvényesülhetnek konvenciók (drága anya, gondviselő kéz stb.), de gyakoribbak az olyan szólamok, mint az élet mulandó, az emlék örök, a gyermek- és ifjúkor boldog oázis. Az alábbi versrészletben a versíró nem tudja megállni, hogy ne válaszoljon költői kérdésére:

Mikor kicsi voltam,
Ki vigyázott reám?
Patyolat pólyában
Te tartottál, anyám.

Hasonlóképpen közhelyszerű elemekből építkezik az alábbi versrészlet:

Ott áll egyszerű, alacsony kis hajlék,
Benn a szobácskában gyenge mécsvilág ég.
Úgy tetszik, a hajlék sivár, elhagyott rég,
Pedig áldott hely ez: egy felszentelt templom,
Hol az anya ajkán hangzik a hő fohász,
„Én uram, Istenem, gyermekemre vigyázz!”

Ebben a költészetben a tartalom és forma összekapcsolódása nem végleges. A tartalomnak nincs megállapodott formája, állandóan adaptálható, variálható, aktualizálható. Egy tartalom különböző formákban, különböző gondolatokkal kombinálva jelenhet meg. A népi verset nem esztétikai kvalitásai teszik funkcionálissá, hanem személytelensége és időszerűsége. Ezért is dominálnak benne a szövegklisék, s a költők ezért éreznek bátorságot ahhoz, hogy újraverseljenek irodalmi témákat. Valójában a maguk és közösségük számára „fognak versbe” közismert történeteket, gondolatokat, érzéseket.

E költészet egy további jellemzője az események lírai átélése, illetve az erre való ösztönzés. A vers felkorbácsolja az érzéseket, bírál, lázít, tiltakozik, bálványoz, lelkesedik. E magatartás stíluseszköze az ellentét, a kérdés, a felkiáltás, a megfoghatatlant, a kifejezhetetlent helyettesítő három pont. A példa anyáknapi versből származik:

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Van-e édesanyád?
Vagy már eltemetted?
Még a síron túl is
Ő virraszt feletted.

Mikor létre hozott...
Nagy ára volt ennek:
Jaj! – ezen az úton
De sokan elmennek.

Szintén az érzelmek felszítását szolgálja az életről való elmélkedés. Ennek gyakori eszköze a küzdelemre, a háborgó tengerre, a viharra, az élet és halál harcára, az ezer gondra, bajra, betegségre történő hivatkozás:

Tövissel van rakva ez a földi pálya,
Sokszor könnyben úszik két szemünk pillája.

A versek sokszor a közhangulatot, a közvéleményt visszhangozzák. Emiatt gyakori egy olyan mértékű aktualitás, amelyet a szerző nem tud stilisztikai eszközökkel megkötni, kódolni.

Az alábbi vers a népi hatalom évei munkásideológiájának ad hangot. A kőművesmester ugyanolyan magabiztosan kezeli a vakolókanalat és a tollat, s ezzel az öntudattal fordul szembe a pöffeszkedő értelmiségivel:

Gyűrűvel, órával pöffeszkedsz kevélyen,
Percig sem állok én, dolgozom keményen;
Malterbe mártom a vakolókanalat,
Te tétlenül nézed a növekvő falakat.
Azt hiszed, te vagy az úr,
Pedig még írni sem tudsz. (Fordítás. Közli a F*alvak Dolgozó Népe* XXXI. (46) 4.)

A konnotáció, a tömörítés eszközeinek hiányában a népi vers az extenzív világábrázolásra törekszik. Az egyik költő rendre megverseli az évszakokat (*A tavaszhoz, Itt van az ősz, A tél, A nyár*), verset ír *A szabadsághoz, A szerelemhez, A sorshoz, A természethez, A nem igaz párttagokhoz, A gólyához, A cicákhoz, A hangyákhoz, A medvéhez*. Gyakran epikus keret szolgáltat ürügyet a gondolatok kifejezéséhez (pl. *Önéletrajz*). S általában ritka a rövid terjedelem.

A népi költészet verseszménye a népiesség korából kölcsönzött. A vers nyelvi anyaga a hétköznapi nyelv, amelytől csupán tördelésben és a sorok összerímelésében tér el. Ez utóbbiak a vers abszolút kritériumainak is minősíthetők.

Egyik költő napló és vers formájában is megörökíti az utóbbi évtizedek egyik legmeghatározóbb élményét, a kollektivizálást. A két szöveg összevetése a versírás technikáját szemlélteti.

Költők és kontextusok

Gombási János *életpályája*. Gombási János 1892-ben született Aranyosrákoson. Szülei (Gombási Máté és Szatmári Anna) gazdálkodó emberek. Tordán középiskolai, majd Kolozsváron teológiai tanulmányokat végzett. 1919–1968 között unitárius lelkipásztorként szolgált szülőfalujában. 1950–1952 között esperes. 1919-ben kötött házasságot Simon Annával. Gyermekei Magdolna (1921–1941) és László (1923–2006). 1976-ban hunyt el. Az aranyosrákosi kultúrotthon névadója.[27]

Gombási János versei. Gombási János noteszbe gyűjtötte verseit. A 10x16 cm méretű, 100 lapos, vonalas füzet 75 számozott oldalára jegyezte be őket. Az egységes íráskép arra vall, hogy a válogatásra 1930-ban, az utolsó keltezés idején került sor. Az első vers Tordán készült, 1911-ben. Az utolsó bejegyzés 1930-ból származik Aranyosrákosról. A két évtized alatt 32 verse készült el.

Keltezés	A vers címe	A vers terjedelme
Torda, 1911. X. 20.	*Édes-anyámhoz*	5 strófa (20 sor)
Torda, 1911. XI. 15.	*Higyj az Istenben*	7 strófa (56 sor)
Torda, 1911. XII. 1.	*Búcsú*	7 strófa (28 sor)
Kolozsvár,1914. II. 15.	*Fohász*	3 strófa (12 sor)
Kolozsvár,1914. II. 17.	*Kinn a pusztán*	2 strófa (8 sor)
Kolozsvár, 1914. II.18.	*Egyedül*	4 strófa (16 sor)
Kolozsvár, 1914. III.2.	*Nem bánom én*	4 strófa (16 sor)
Kolozsvár, 1914. III. 13.	*Elmúlás*	3 strófa (48 sor)
Kolozsvár, 1914. IV.2.	*Egy dal... egy sóhaj...*	7 strófa (56 sor)
Kolozsvár, 1914. IV. 30.	*Némuljon el...*	7 strófa (56 sor)
Aranyosrákos, 1914. VII. 8.	*Ott... és itt...*	8 strófa (56 sor)
Aranyosrákos, 1914. VII. 26–27.	*Prológ*	15 strófa (120 sor)
Kolozsvár, 1914. VIII. 10.	*Egy pár emlék*	6 strófa (24 sor)
Aranyosrákos, 1914. VIII.20.	*Gizikének*	1 strófa (8 sor)
Aranyosrákos, 1914. VIII. 28.	*Fényképemhez*	1 strófa (4 sor)
Aranyosrákos, 1914. VIII. 22.	*A parochiánkon*	3 strófa (9 sor)
Aranyosrákos, 1914. VIII. 30.	*Mind a hárman*	6 strófa (24 sor)
Aranyosrákos, 1914. IX. 1.	*Oh hányszor*	3 strófa (24 sor)
Aranyosrákos, 1914. IX. 13.	*Ma és holnap*	2 strófa (16 sor)
Polgárdi, 1915. VII. 10.	*Messze idegenben*	6 strófa (24 sor)
Kolozsvár, 1916. I. 24.	*Emmuskának*	7 strófa (56 sor)
Aranyosrákos, 1916. XI. 25.	*Válasz egy levélre*	10 strófa (40 sor)
Aranyosrákos, 1916. XI. 25.	*Valahol messze*	4 strófa (16 sor)
Aranyosrákos, 1917. II. 1.	*Magamról – Másnak*	3 strófa (18 sor)
Aranyosrákos, 1917. III. 4.	*Levél az orosz fogságból*	12 strófa (120 sor)
Torda, 1918. II. 20.	*Emlékezés...*	4 strófa (16 sor)
Torda, 1918. 20.	*Valahol...*	4 strófa (16 sor)
Aranyosrákos, 1918. VI. 22.	*Merengés...*	3 strófa (12 sor)
Aranyosrákos, 1918. VIII. 15.	*A diadalt várom...*	8 strófa (60 sor!)
1929. XI. 24.	*A dévai-martyr*	10 strófa (80 sor)
Aranyosrákos, 1930. V. 10.	*Valamikor úgy szerettem...*	5 strófa (30 sor)
Kolozsvár, 1916. IV. 21.	*Amióta megláttalak...*	2 strófa (16 sor)

[27] Az életrajzi adatokat Kis Csaba lelkipásztor gyűjtötte össze.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Az írás szerepe Gombási János életében. Gombási János életében az írás állandó jelleggel, funkcionálisan jelen volt. Iskolai tanulmányai kezdetétől élete végéig könyvek vették körül. A tankönyveket rendre a szépirodalom, a napisajtó, a teológiai traktátusok és az unitárius szertartáskönyvek váltották fel. Az iskolai fogalmazási gyakorlatok után lelkészi szolgálatához készített jegyzeteket, prédikációkat, ünnepi beszédeket, rendszeresen vezette az egyházközség anyakönyveit. Az *Unitárius Közlöny* 1930-ban közölte *Az aranyosrákosi egyházközség 300 éve* című tanulmányát.

A versírás szerepe Gombási János életében. A versírás fiatalkorát kísérte végig. 1. Költészete által irodalmi tanulmányainak és olvasmányélményeinek interiorizálására, kreatív feldolgozására tett kísérletet. Az életében rendre megjelenő érzéseket a szépirodalomból ismert formákban, nyelvi, prozódiai kelléktár segítségével jelenítette meg. Az értelmiségi pályára készülő egyén írásgyakorlatot végzett, az önkifejezés formáit kereste és gyakorolta. 2. A versek életpályája nagyobb fordulópontjaihoz kötődnek (középiskolai, egyetemi tanulmányok, az első szerelmi érzések, búcsúk, lelkészi hivatás). Az új élmények feldolgozásának egyik formáját képezik, az életpálya fordulópontjainak állítanak emléket (az édesanya iránti szeretet, szerelem, hit, a háború). Tehát az identitás regisztrálásban, reprezentálásban, valamint az életpálya és az érzelmi élet érlelődésének dokumentálásában, a fordulópontok megélésében játszanak szerepet. 3. A versek olykor alkalmai versként környezetének valamilyen eseményébe illeszkedtek bele. 1914 júliusában terjedelmes verset írt a szülőfalujában zajló műsoros estére.

Gombási János 19 év során 32 verset szerzett. A versírás mint az intim, személyes érzések, élmények formába öntésére irányuló cselekvés ismert, otthonos helyszínekhez kötődik. A jegyzetfüzet tanúsága szerint csupán a megszokott környezetben tudott verset írni, a tordai és a kolozsvári kollégiumban, a szülőházban és a parókián. Bár a két évtized során bizonyára többször adódott alkalma utazásra, ezek az alkalmak nem ihlették versírásra, vagy az új, ismeretlen helyzetek nem tették lehetővé az élmények versbe öntését. A versek az 1911-es, 1914-es, az 1916–1918-as évek köré sűrűsödnek. Háborús élményeit a korszak sztereotip narratívumai és szüzséi formájában építi be verseibe. Az 1914. augusztus 30-án írott vers szereplője egy „jó öreg apa", aki mindhárom fiát a frontra engedi. Rendre mindhárom fiúról halálhír érkezik. A vers patetikus fordulattal zárul. A könnyező, összecsukló apa ezt suttogja: „Ők meghaltak érted! Hazám, te légy boldog!!" 1917-ben orosz hadifogságba esett sógora nevében ír beszámolót családjának. A *Valahol* című vers a „valahol az Isonzónál" elhulló „lányos-arcú, magyar-gyerek" halálhírét, és a „valahol a Székelyföldön" ravatalon fekvő „barna kis-leány" képét foglalja közös keretbe. 1918. augusztus 15-én P. A. főhadnagy barátja nevében fogalmaz verset, felpanaszolva a háború szenvedéseit, s „a diadalt várva."

Tanulmányainak befejezése, a lelkipásztori munka megkezdése után az érzelmek kommunikálásának új alkalmai és formái állandósultak életében. Ezért a versírás rendre elmaradt életéből.

Gombási László versgyűjteményének sorsa. Gombási László eredeti kéziratai, piszkozatai nem állnak rendelkezésünkre, ezért az alkotás folyamatába nem tudunk belepillantani. A versek gyűjteménybe rendezése, igényes újramásolása mindenképpen arra vall, hogy szerzőjük életében később is emlékezetesek maradtak. A két vers címe alatt szereplő *megzenésítve* megjegyzés pedig azt mutatja, hogy legalább ezek a versek családi együttlétek alkalmával bemutatásra kerültek.

Gombási László versgyűjteménye szerzőjük, majd leszármazottai elhalálozása után a rokonság tulajdonába, innen a kolozsvári Református Kollégiumba került. Jelenleg a Kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaság archívumában található.

Alábbi versét a hadifogságot elszenvedett rokon emléke ihlette. A költő a versbe építi a hadifogság topográfiáját, a fogolysors eseményeit, a férji és apai érzéseket, a keresztényi hitet és értékrendet.

Levél az orosz fogságból
/:Sógorom emlékének!:/

Feleségem, Annám,
jó hűséges párom;
Régi boldogságom
e levélbe zárom,
S elküldöm Te-hozzád
végre-valahára,
Zord Kis-Ázsiából
– Aranyosrákosra.

Ne gyötörjön bánat,
ne is aggodj értem,
Hisz nézd: a jó Isten
megőrizte éltem!...
Az öldöklő harcot
én már befejeztem,
Mert vad-kozákoknak
hadi-foglya lettem...

Nevezetes dátum
julius-hat nékem,
Galíczia síkján
fogságba kerültem...
Véres, dúló csaták!
– Istenhez szállt imám! –
Ne is gondolj reá:
feleségem, ... Annám.

Egy levelet küldtem
még az útról néked
S nem válaszoltál rá,
pedig megigérted...
Nem haragszom érte.
hisz nem tudtad cimem;
Most megirom... s aztán
küldjél választ – lelkem.

Sztavropol szép város
kellős-közepében,
Van egy kicsiny zárda
a fő-utca szélen...
Oda vagyok zárva
két hű bajtársammal,
Akiknek neveit
Te tudod bizonnyal...

Nincs sok dolgunk itten:
csak söprünk, fát vágunk
S reggel, délben, este...
mindig harangozunk...
Nem hallod-e néha,
nem hallod a hangját,
Amikor meghúzzuk
a zárda harangját?!...

Valahányszor édes szava
kondul-csendül,
Üzenetet küldök
hozzád a szívemből:
„Isten óvjon, védjen
minden nagy csapástól
S dúló ellenségtől
tartson Téged távol!”

KRIZA • NÉPRAJZI •

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Bennem új remények
bontogatnak szárnyat:
Valamikor egyszer,
ismét, újra látlak...
Valamikor egyszer
visszatérek hozzád,
S elhalmozom ismét
csókjaimmal orcád!...

Hát kicsiny Erzsikénk
megnőtt-e már nagyra,
S tudja, hogy hol van most
az ő édes-apja?...
Tanitsd imádkozni,...
bízni az Istenben...
Ki haza vezérel
Ti hozzátok... lelkem!...

Kérjétek az Istent
összekulcsolt kézzel,
Csöndes imátokkal:
áhitattal, hittel!
Kérjétek, ...kérjétek,
engedje megérnünk
Fogoly katonáknak,
hogy mind haza térjünk...

S ti majd várjatok ott
lenn az állomáson,
Ujjongó örömmel,
diadal-ittason!...
Eljön az a nap is,
nem sok idő multán:
Mikor hő ima kél
százezrek ajakán!...

De mig ez eljő:
csókollak titeket!
Áldja meg az Isten
minden lépésteket!...
Csöndes kolostorból
kivánom ezerszer
Én, akire vártok:
hű férjed... Sámuel.

A. R. 1917. III. 4.

Szabó Miklós *életpályája*. 1907-ben született Szilágybagoson, tízgyermekes család második sarjaként. Szépapja a helybeli iskola rektortanítója, szülei földművesek. S bár ötévesen már olvas, fogékony, csupán hat elemi osztályt végezhetett a helybéli iskolában. Gazdaember. Előbb a román, majd a magyar hadseregben szolgált, három évig hadifogoly volt. 1933-ban nősült.

Az írás Szabó Miklós életében. Szívesen, sokat olvasott. Verselni az 1930-as években kezdett. Füzetét a határra is magával vitte, a munkaszünetet írással töltötte. Verseivel több alkalommal vállalt közéleti szereplést. Életműve gazdag és szerteágazó. Alkalmi verseit három füzetbe gyűjtötte össze. Felkérésre

vőfélyverseket készített, ezeket is gondosan őrizte. *Önéletrajz versben* a címe az 1942-ben készült, s 1967-ben kibővített verses biográfiájának. 1956–1959 között, forrásmunkák felhasználásával hat terjedelmes fejezetben írta meg Szilágybagos 1205–1960 közötti történetét. Külön kéziratot készített a helybéli református egyház 300 éves történetéről, valamint megörökített 80 „hiteles falusi történetet". 1941-től kezdődően termény- és munkanaplót vezetett.[28]

Sírfelirata életművének is emléket állított: *Itt nyugszik Szabó Miklós/ szül. 1907 V. Hó 17/ MH. 1982/ Bárha megszünt is az élet/ Verseimben tovább élek/ B.P.*

Szabó Miklós 1982-ben, 75 éves korában *Vadgyümölcsök* címmel 100 versből álló válogatást készített életművéből. A gyűjteményt előszóval és tartalomjegyzékkel látta el. A verseket a következő fejezetekbe csoportosította: *Személyemmel kapcsolatos versek, Vallásos irányzatuak, Történelmi vonatkozásuak, Községünkkel kapcsolatosak, Gazdasággal rokonszenvesek, Mindenféle vegyes versek, És tiz sirfelirat.* Az alábbi vers 1957-ben íródott. A bukaresti RTV magyar nyelvű adása 1979-ben, a szerzővel készített interjú keretében sugározta.

Horgászás

Amikor az időm megengedi nékem,
Horgászgatni szoktam az élet vizében.
Esemény hullámi zajlanak köröttem,
Figyelés-horgomat közéjök eresztem.
Más hálóval méri, én csak horgászgatok,
Más haszonlesésből, én meg szórakozok.
S mikor lelkem húrja megrezdül, felkapom,
Hogy vers van rajta, hát nem is csodálkozom.

Százszor megtörtént már hogy így horgászgattam,
Száz hal, illetve vers, amit kihorgásztam.
Sokszor súlya alatt megreccsent a nyele,
Azért amit fogtam, csak kirántám vele.
S kihozam belőle, amit én akartam,
Ezt látván, még nagyobb hévvel horgászgattam.
– De mint fent jeleztem – csak a szünidőmben,
E kis szórakozást engedjék meg nekem.

Mert foglalkozásom hely de más volt nékem.

Szilágybagos 1957

Kusztos Vilmos *életpályája.* 1910-ben született Nagybaconban. A faluban vőfélyként ismerték. 1943-ban a frontra került, innen hadifogságba, ahonnan 1946-ban tért haza.

A versírás Kusztos Vilmos életében. Verseket a fronton és a hadifogságban való tartózkodása alatt írt. Notesze 10x15 cm, 20 lapból áll.

A napló élén a katonatársak, a hányódások alatt megismert személyek adatai (név, településnév) állnak. Kusztos Vilmos a naplóban megörökítette a vonulás útvonalát, a katonatársakra, ismerősökre (találkozások, elhalálozások) vonatkozó információkat.

A naplóban nyolc oldalon három, saját szerzeményű vers olvasható. Az első verses formájú levél feleségéhez és családtagjaihoz, a második „szózat a nyilasokhoz", a harmadik életkép a fogolytáborból.

Napirend a fogoljtáborban

Aról szól énekem lasan
sorban. Mint foljik az élet egy

[28] Életművének bemutatása: Major M. 1999, Nagy R. 2007.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

fogoljtáborban. Regel hogy
ébredünk? mind korgo gyomorral
sorakozunk mindjárt mogorván
haraggal. Létszám elenőrzést
tartanak minden regel hogy neme
szököt valaki az éjjel.
Ellenőrzés után tettüvizsga is
van, mert van egy két
gazember akiben mindig van.
A tettü irtást szigorúan kérik
ezt az ellenőrzést az egészségügyi
örvezetők végzik. Ki erre ki arra
mindenki szédeleg, csak egyszer
hogy hozák azt a kis kenyeret.
Ezeknek utána hozák a regelit
foralt szines vizet kávénak
nevezik, cukor nincsen bene
kávénak csak nyoma, ezt be
vágja ki-ki az éhes gyomor-
ba. Ezek után délig a
program véget ért, szédeleg a
népség amig jön az ebéd.
No de uram fiad láttál-e
már ijet, nem tudom micsoda
főzelék vagy leves. Leves
lesz ez talán, de mégis sürü
tiszta szép tudja a teremtő,
talán mégis főzelék. Kis
kanálal mérik nehogy sokat
egyél, meg feküdje a gyomrod
s tőle beteg legyél. Ahogy jó
étvágyal kanalazni kezdel,
üres lesz a csajkád alig
kezdél enni. De ez még mind
semmi, hátra még egy
fogás, amit kinal végzel
a kondér elmosás. Öreg
Árpád apánk ijet még nem
látot,úgy ragad az étel
csajkához, kandérhoz.
Szidjuk is az anyát, német
volt-e vagy skot a ki
kitalálta e plakátragasztot.
Mit csináljunk most már
az ebéd végetért
nem mást, mint rendesen
várjuk is az estét.
Ritkán van ojan nap
hogy valamit dolgozunk
anál inkább többet szorakozni
szoktunk. S ha eljön
az este is hozák a vacsorát
ki-ki köszörüli, élesiti torkát.
De fanyargó arcal álasz be

a sorba. Elmegy az étvágyad
ha megjön a kaja.
Nagy nehezen aztán, mégis el
fogasztod, mit tehetsz
egyebet ha korog a gyomrod.
A hogy meg eted a dietás
vacsorát, azt mondják
feküdni fuják a tíz órát.
Nem tehetünk mást mint
lefekszünk csöndesen,
de aludni nem tudunk
mert kemény a fekhely
Sok ezer gondolat cikázik
agyunkba, egyik elkeserít
a másik vigasztal.
És mire el alszunk
a hajnal közeleg meg
nyugsznak lassan
az elfáradt lelkek.
Igy foljik az élet
fogoljtáborban hosszú
hetek sőt már hónapom óta.
Eként szál a notám
eként az énekem sok
ezer magyarral énis
itt szenvedek.

Stockerou, 1945, VIII h. 24.

Kusztos Vilmos választékos szavakkal, pergő ritmusban, hibásan tördelt sorokban állít emléket a hadifogoly életnek. A mindennapok ismétlődő epizódjait örökíti meg, iróniával, fölénnyel. Személyessége ellenére a vers általános, mindenkire érvényes megállapításokat tesz. Elképzelhető, hogy a füzet tulajdonosa mindössze bemásolta a füzetébe a táborban közkézen forgó verset, amennyiben viszont ő szerezte, a vers fogolytársai körében is ismertté vált.[29]

Demeter Domokos *életpályája*. Városfalván született 1917-ben, négygyermekes földműves családban. Hadiárvaként nőtt fel.

Az írás Demeter Domokos életében. Az iskola egy életre szólóan meghatározta érdeklődését. *„Pár hét elteltével már folyékonyan olvastam és attól kezdve minden könyv nagyon érdekelt. Iskolai bizonyítványaim mind tízesek voltak."* A szegénység miatt azonban nem tanulhatott. Amikor tehette, megyei és országos lapokat járatott, könyvet olvasott (Jókai Mór, Móricz Zsigmond, A. Dumas, Jules Verne, Petőfi Sándor, Tompa Mihály, Arany János). A falu tanítója és lelkésze olvasmányokkal látta el. A könyv szeretetéről a következőképpen vallott: *„Legkedvesebb hobbim az olvasás, írás, adatgyűjtés." „Mondhatom, az olvasás nálunk a család mindennapi életrendjéhez hozzátartozott, s nem csupán az olvasás, hanem az olvasmányélmények megbeszélése." „Tizenhat éves koromban önálló lettem s attól kezdve magam irányítottam sorsomat. Mezőgazdasági szakkönyveket vásároltam és szépirodalmi lapokat rendeltem s azokat tanulmányozva igyekeztem gazdálkodni, illetve műveltségemet gyarapítani... És szabadidőmben állandóan olvastam. A faluba ami könyvhöz hozzá lehetett jutni, mind elolvastam, és olvasás után kiértékeltem, a közmondásokat és az aforizmákat kiírtam belőle."*

Környezete korán felfigyelt rigmusmondó hajlamára. Megfontolt, kiegyensúlyozott természete miatt sokan kérték ki véleményét, tanácsait. Írni 1980-ban kezdett, a *Falvak Dolgozó Népe* biztatására. A lap több írását közölte. Ugyanakkor kezdett fellépni verseivel a Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet összejövetelein.

[29] Kusztos Vilmos kéziratos füzetét Farkas Kinga elemzéséből ismerjük: Farkas K. 1999.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Életműve sokoldalú: aforizma- és proverbium gyűjtemény, verses önéletrajz, nagyapja élettörténete (próza), verses faluleírások, lírai versek (szerepvers, episztola, paszkvillus), alkalmi versek (búcsúztatók, köszöntők, emlékversek). Három füzetbe 3500 proverbiumot, 4600 aforizmát gyűjtött össze. 84 évesen felszólításra látott neki, hogy versben megírja élete történetét. Az alkotás 1991–1995 között született meg, 134 lapon, 31 fejezetben. Külön fejezetet szentelt szülei és testvérei sorsának bemutatására. 8 fejezet szól gyermek- és ifjúkoráról, 8 fejezet a katonasorsról, majd 3 fejezet a tiszti képzésről, a családalapításról és a munkáról. Az írás motivációját a következőképpen fogalmazza meg: „*Hogy valamit tudjak hátrahagyni az életemből.* [...] *Az utódoknak akartam, hogy fennmaradjon, hogy ne vesszen el.* [...] *Van olyasmi az életemben, amit meg akarok írni, hogy maradjon fenn, hogy az utódok lássák, milyen volt az életem.*"

Piszkozatain sokat dolgozott. A végleges változatot nagy formátumú füzetbe másolta. Verseit datálta, s mindeniket aláírással látta el. Az alkalmi verseket maga olvasta fel. Írói szándéka a moralizálás, az ifjúság oktatása, az emlékállítás, élettapasztalatának átörökítése. Kiemelt témái az erkölcsös élet, a szülőföld szeretete, a hagyományok, a múlt örökségének tisztelete.[30]

Versek és kontextusok

A Kis- és Nagy-Homoród menti falvak sajátos versszerzési és -használati habitust éltetnek. A *pástílus, gúnyvers* néven ismeretes szövegek a helybélieket, az idegeneket, a szomszéd falvakat kicsúfoló versek.[31] A „versifikáló" földművesekre 1854-ben Jánosfalvi Sándor István honismereti monográfiája figyelt fel először (Jánosfalvi Sándor I. 1942 II.: 106–107) Az első darabokat Kriza János gyűjtötte össze és tette közzé. „Csipkelődő, gúnyolódó, csúfolódó, tréfás, humoros, szókimondó, esetenként maróan gúnyos, durva, sőt, trágár kifejezéseket is tartalmazó, különböző terjedelmű vers, amelyben helybeli vagy más falubeli személyeket, illetve egy másik falut csúfolnak ki. Célja az adott közösség értékrendje szerint azoknak a kigúnyolása, akik akarva-akaratlanul hibáznak, a mulattatás, de egyszersmind a jobbítás szándékával" (Faragó J.–Hála J. 2000: 330). A pástílus a megtörtént, friss eseményt dolgozta fel, eltúlozva, kiszínezve. Gyakran híre ment a vers születésének, s a falu kíváncsian várta elkészültét. Olykor két-három költő közös összefogással írta meg a verset. A befejezett alkotást tíz-húsz példányban sokszorosították, a lapokat összeragasztották vagy cérnával összefűzték, s a példányokat a sötétség leple alatt bedobták az udvarokra, kerítésekre rögzítették. Ha a vers elnyerte a falu tetszését, további másolatok készültek róla, s akár a falu határát is átléphette. A verset megtanulták, s különböző együttléti alkalmakkor (fonó, disznótor) idézték.

A helybéliek a következőképpen emlékeztek vissza a pástílusokra: „Osztán megírták ilyen papírra, ugyebár, rendes papírra, s osztán egy hitván borítékba belétették, osztán az egyik este elment, mikor már mindenki lenyúgodott, osztán ide is egyet lehajított, s oda is egyet lehajított, mást a kapun béhajította, úgy terjesztette. Osztán reggel kapta meg a gazda, osztán vakarták a fejüket. Tizenöt-húszat csinátunk, osztán elhántuk este a setétbe. Hajították tovább, adták a másiknak. Aki elolvasta, adta tovább. Másnap reggel már fútták egymásnak: »Látod-e, hallottad-e, pástílus van erről, s pástílus van arról.« osztán má mindjárt tudták is, hogy kiről van, mi van beleírva. Hát más faluba is a híre elment, hogy mik vótak. Innet mentek férhöz, és akkó má annak lejő az anyja, azt meglátogassa, az má: »Né fiam, erről pástílust írtak.« Mindjá hogy »Mit írtak?« Osztán viszi fel Városfalvára, ugye, meg Szentpálra. Igy terjed. Még most is emlegetik, hogy miket írtak; mik vótak beleírva." (Forró Bálint, Homoródjánosfalva) „Ez szájrul szájra ment. Az biztos, hogy papaírra fektette [ti. az írója], mikor írta le, de nemigen maradt fenn írásban. Persze, hát összejöttek, ugye, kórusokba [ti. fonókba], akkor jártak egymáshoz, ugye, disznótorokba. Akkor előjöttek ezek a humoros dolgok. Farsangi estékön, ugye, akkor beszélték el." (Demeter Domokos, Városfalva.)

A szerző megőrizte névtelenségét. S minthogy a vers miatt gyakran keletkezett feszültség, a szerző olykor mással, vagy épp írógéppel készíttette el a másolatot, hogy a kézírás alapján se lehessen azonosítani. A 20. század első feléből mintegy 20 szerző neve maradt emlékezetes.[32]

---

[30] Demeter Domokos életművét Jakab Zsuzsánna elemezte (Jakab Zs. 1996, 1999).

[31] A *pástílus* az olasz eredetű, a magyar vágáns költészet, diákköltészet népszerű szövegtípusából, a *pasquillus* sajátos változata.

[32] A pástílusokat Faragó József–Hála József ismereteti, 21 szöveg kíséretében (Faragó J.–Hála J. 2000: 329–362).

A versírás szerepe A. B. életében (esetelemzés)[33]

Az alábbi elemzés egy személy élettörténetére, írói gyakorlatára és környezetére összpontosít. Rendre a következő kérdéseket fogja érinteni. Milyen motivációi vannak egy falun élő, iparos mesterséget űző asszony írástevékenységének? Milyen az illető személy írásgyakorlata? Mikor, mit és milyen formában önt írásba? Az íróasszony kapcsolata környezetével és közönségével. Milyen szerepet tölt be az írás az illető személy életében?

A. B. egy, népi költőkhöz intézett felhívásra jelentkezett. Néhány hónap leforgása alatt teljes életművét lemásolta és átadta a kutatónak. Az évek során több száz oldalnyi kézirata és levele gyűlt fel. Az anyag a Kriza János Néprajzi Társaság archívumában található, a 281/98 szám alatt. A költővel filmfelvételen rögzített interjú készült.

A. B. élettörténete. Gyermekkor, iskolásévek. A. B. 1928. január 21-én született a barcasági vegyeslakosságú faluban, Krizbán. Szülei földműves emberek voltak. Leányuk előtt két fiuk született. Közvetlen környezetével folyamatosan konfliktusban élt. Egyik visszaemlékezésében írja le, hogy négyévesen súlyos betegségen, diftéritiszen esett keresztül. Az orvosok kétségbeesett küzdelme ellenére egy pillanatig úgy tűnt, hogy a beteg kislány kimúlt. Egy alkalommal nagyanyja megpróbálta elpusztítani a három gyermeket.

Hatévesen, 1934 szeptemberében óvodába ment. Élesen emlékszik arra, hogy első nap az óvónő minden gyermeken elverte a port, hogy fegyelemre szokjanak. Mikor másnap nem akart újra az óvónő szeme elé kerülni, akkor szülei verték meg. Az óvodában egyedül a verést nem szerette: *Minden jó lett volna, csak a verés ne lett volna. De eltelt az is.*

A következő őszön iskolába íratták. „Áldott tanítónő" avatta be az írásba és olvasásba. *Ez volt az én életem legnagyobb kincse a „Betű". Mai napig is csak hálás tisztelettel tudok visszagondolni erre az áldott jó lelkű taníttónőre.* Ez az indítás ugyanilyen szerencsésen folytatódott. Az iskolából egyedül a hittantanárhoz kapcsolódnak kellemetlen emlékei. J. A. 7 osztályt végzett el, s kitűnő eredménnyel, jelessel abszolvált. 36-on kezdték az első osztályt, közülük hatan abszolváltak. Első osztályban még románul és magyarul egyaránt tanultak, második osztálytól azonban teljesen román tannyelvű lett az oktatás. A román nyelvet olyan mértékben sajátította el, hogy a későbbiekben román környezetben sosem jelentett nehézséget a román társalgási nyelv használata. Sőt, verseket, faliújság cikkeket is írt román nyelven.

Az abszolválóvizsga után, 1943–1946 között szüleivel együtt mezőgazdasági munkát végzett. *Kimondhatatlanul gyűlöltem* – írja erről az időszakról.

A második világháborút serdülőként élte meg. A faluból többen is a fronton lelték halálukat. 1940-ben a faluban német katonák voltak elszállásolva. 1944 tavaszán a távolból maga is szemtanúja volt Brassó bombázásának. A szovjet katonák Krizbán is áthaladtak. Nem garázdálkodtak, nem pusztítottak.

---

[33] Az elemzés alapja: Keszeg V. 2006a.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Nagylánykor, inasévek. A. B. maga is érzékeli, hogy 1946 fordulópontot jelentett az életében. Élettörténetében a következőképpen örökíti meg a későőszi napot: *1946 November 5! E dátum emlékezetes maradt örökre az én életemben. Akkor indúltam el az élet útján. Még most is emlékszem rá! Gyönyörü szép napfényes öszi reggel volt. A felkelö nap első súgarai ezer színben ragyogtak be minden fuszálat. Nemcsak a nap volt derűs, hanem az én ifjú lelkem is. 18 éves voltam, az élet legszebb korában. Akkor még nem tudtam, nem tudhattam, hogy a derűs életem egén sötét felhök is fognak megjelenni. Kimondhatatlan boldog voltam. 27 éves fiatal szabómester tanitott engem.*

Ezen a napon régóta dédelgetett vágya látszik teljesülni. Inasnak szegődik a helybéli férfiszabó műhelyébe. Édesanyja varrógépén 8 éves korától megtanult varrni. A szabás fortélyait azonban nem volt kitől elsajátítania. Öt évet töltött el a műhelyben. Az első két évben kora reggeltől késő estig dolgozott a műhelyben, nyáron 13, télen 18 órát. Két év alatt 220 nadrágot varrt meg. A varrás mellett takarítania is kellett mestere házában. Az évek teltével egyre kétségbeesettebben látta, hogy mestere sem hajlandó beavatni a mesterség titkaiba. Munkájáért pedig nem kapott fizetést. A két év leteltével kevés juttatásban részesült. 1949 koranyarán A. B. dűlőre kívánta vinni sorsát. Minthogy azonban mestere továbbra sem volt hajlandó beavatni a mesterségbe, A. B. távozott a műhelyből. Mikor az őszi megrendelések száma megugrott, a mester utána üzent. A. B. édesapja erőszakos fellépésére tért vissza újra szolgálatba, újabb két és fél évre. 1951 tavaszán újra kilépett a szabóműhelyből. Másnap egyedül elindult szabómestert keresni Brassóban. Őszig 64 szabóműhelyt keresett fel. Alkalmazni azonban sehol sem alkalmazták. Krizbai mestere az élettörténetében a továbbiakban is vissza-visszatér, ellenséges szerepkörben. A. B. a haldokló feleségéhez való kegyetlensége miatt is haragszik rá. Amikor pedig A. B. konkurrenciát jelent számára, régi mestere éjszakánként az ablakát veri, feljelentéseket küld ellene, adóját megemelteti. A sikerei őrültté teszik a férfit. Egy éjszaka késsel tör a házukra.

1951. szeptember 7-én csodával határos módon egy orosz szabásztanárral kerül kapcsolatba. Ez egy szállodai szobában három nap alatt megtanítja mindarra, amit egy férfiszabónak tudnia kell. Az első hónapokban a családtagoknak varr ruhákat, a férfiaknak nadrágot és öltönyt. Két testvérbátyjának vőlegényi ruhát készít. Ezek a hónapok életének legfelszabadultabb hónapjai. Kerékpárt vásárol magának, azon járja be a szomszédos településeket.

A munkásévek (1952–1978). 1952 decemberében iparengedélyért folyamodik, amit 1953-ban ki is bocsájtanak számára. A faluban műhelynek egy szobát bérel, egy éven keresztül itt él. 1954–1960 között otthon dolgozik. 1959-ben az adót olyan magasra emelik, hogy kénytelen felszámolni a műhelyt, és állami munka után nézni. Előbb Feketehalomban alkalmazzák az Ardeleana kisipari szövetkezetben. Az állami kisipari szektorban alkalmazott alacsonyabb árak miatt a magánszektor hátrányba került. A feketehalmi szabómesterek közös összefogással bojkottálták A. B. munkáját. A. B. összetűzésbe került az igazgatójával. Igazáért a rendőrséghez, majd az újsághoz, majd a Romániai Demokrata

Nők Nemzeti Tanácsához fordult. Bár minden fórumon igazat adnak neki, egy év után állását megszüntetik. 1964-ben újra iparengedélyért folyamodik. 1969-ben a magas adó miatt újra beszünteti a munkát. 1976-ban sikerül bejutnia a brassói Munca Colectivă szövetkezet szabóműhelyébe. Néhány hónap elteltével felettese szabadságra megy, s az őt helyettesítő mestert A. B. nem tudja elviselni. Ezért átkérezik egy másik részlegre.

1976. július 25-én otthon villámütés éri. Az ezt követő állapota miatt menesztik a részlegről, új részlegre helyezik. Innen 1977-ben újabb részlegre költöztetik, a főnöknővel való összetűzés miatt. Itt egy minőségi ellenőrrel kerül konfliktusba, amiért továbbhelyezik. Ezen a helyen sem tud kiegyezni a főnökével. Újabb munkahelyéről maga kérezik el. Végül 1978 januárjában a Munca Colectiva szövetkezet végleg felmond A. B.-nak.

Néhány napon belül a Timpuri Noi bőrkabát részlegén alkalmazzák. Csoportfelelős és minőségi ellenőr. Egy alkalommal valaki fertőzött vízzel megbetegíti. Rendre mindenkivel összeütközésbe kerül. Habár magát jó szakembernek tartja, felettesei mindig hátrányos helyzetbe kényszerítik, másokat részesítenek előnyben. Pár hónap után hallgatólagosan neki tulajdonítanak egy tolvajlást. Hiába kér segítséget az igazgatóságtól és a szerkesztőségektől, senki sem hajlandó, és senki sem tud segíteni rajta. Ezért 1978 decemberében elhagyja az üzemet. Elégeti munkaruháit, hogy semmi se emlékeztesse a műhelyre. Munkakönyvét az udvarára dobják. Munkaviszonya így szűnik meg.

Az emlékiratokból kikövetkeztethető, hogy A. B. reménytelenül szerelmes volt ifjú mesterébe. A mester azonban mást vett feleségül. 1951-ben Brassóban megismerkedik egy fiatalemberrel. Az ismeretséget udvarlás követi. A fiatalok együtt tervezik a jövőjüket. A találkahelyen egy alkalommal A. B.-t ismeretlen lány, barátja első szerelme szólítja meg. Felvilágosítja, hogy a fiú édesanyja ellenzi a házasságot A. B. falusi származása miatt. A. B. patetikusan mond köszönetet az „őszinte" szavakért: *Szívem minden hálájával köszönettel vagyok érte, amit mondott nekem mert szavaival fáklyát gyújtott az elmémben, hogy lássak gondolkozni.* Részben a szülők ellenzése, részben a fiatalok közötti nézeteltérés miatt a tervezett házasság elmarad. A legény nemsokára meghal. Halála napján látomás formájában keresi fel J. A.-t.

Szülei reakcióját versben a következőképpen örökíti meg:

Áll az apa bomlott ésszel
Mint a felbőszült fenevad.
Ökölbe szorított kézzel
De nem szól semmit, csak halgat.

„Nem kell nekünk a városi!
Ide soha ne merd hozni!
Mert mind a kettőt kiverünk"
Házasságot nem engedünk!"

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Egy falubelije 1974-ben brassói férjet próbál keríteni számára. Ez a házasság a városba, a városi munkahelyre való bekerülést is megoldaná. A. B. azonban leleményesen kinyomozza a férjjelölt kilétét, s nem megy bele a házasságba.

Az öregség évei (1978–). Betegségét munkahelyi merénylet következményének tulajdonítja. 1978–1981 között nyílt seb volt az arcán. A kórház szólította fel, hogy jelentkezzék operációra. A plasztikai műtétre 1981. október 15-én került sor. Azóta ötévenként sugárkezelésen kell résztvennie. 1991. január 16-án a jobb keze csuklóban eltörött, két izom leszakadt róla. Bár a kórházi kezelés során a kezet visszahelyezték, keze erőtlen maradt. 1995-ben munkaképtelenné nyilvánították, segélyben részesült. 1998-ban e segélyt megvonták J. A.-tól.

Sokszor, nagyon sokszor néztem már szembe a halállal – fejezi be A. B. egyik írását.

Szülei halála után érzi a magány növekedését. Szomszédságából kihaltak a jól ismert kortársak. Az ifjú generációval nem tudott kapcsolatokat létesíteni.

A rendelkezésünkre álló önéletrajzi írások, valamint az interjú alapján – a forráskritika lehetőségének hiányában – nehéz rekonstruálni A. B. életét. Visszaemlékezései csupán életének fordulópontjait, a gyermeket, az ifjú lányt és felnőtt asszonyt ért traumákat láttatják. Az évek folyását, a hétköznapok életvilágát, az ünnepléseket teljesen eltakarják ezek a beszámolók. Ezért vagyunk hajlamosak azt feltételezni, hogy a sérelmek hosszú időn keresztül, teljesen lekötötték A. B. figyelmét. Hosszasan, részletesen dolgozta fel ezeket a hatásokat, s szintén sok időt fordított ezek írásban való megörökítésére.

A. B. magányosan élte életét. Minden életkorban formális közösségekben élt. A család, az osztályközösség, a munkahelyi közösség eleve adott kapcsolatháló volt. Ezekbe a közösségekbe nem tudott integrálódni, szocializálódni. Nem volt képes gyermekkorában barátra, ifjúkorában élettársra, felnőttként bizalmas szomszédra, munkahelyi cimborára szert tenni. A. B. a maga módján lázadó volt, hatalmas erőfeszítéssel áldozatokat hozott szubjektív céljaiért. Falusi környezetben iparossá kívánt válni. Amint környezete megbélyegezte, nő létére férfiszabó kívánt lenni. Foglalkozásáért feláldozta ifjú éveit. Faluja egyik szabóműhelyében éveken keresztül dolgozott a mesterségbe való beavatás reményében. E műhelyben, s feltételezhetően talán később is, az orosz mesterrel való szállodai együttléte idején nőiségével fizette meg a felemelkedés árát. Már-már fanatikusnak minősülő szakmai hivatásának gyakorlása városi környezetbe szólította. Ezek voltak azok az évek, amikor a második áldozatot is meghozta, lemondott a családalapításról. Felháborodva utasította vissza édesapjának a magánéletébe való beavatkozását.

Rendhagyó viselkedése miatt rendre konfliktusba került mesterével, szüleivel, munkatársaival, főnökeivel. Folytonosan olyan megnyilvánulásokkal irritálta környezetét, amelyekre formális társadalmi szerepe nem jogosította fel. A beilleszkedési képtelensége individuális elfoglaltságokra ösztönözte.

1954-ben bevezetteti a villanyt a szülői házba. Rádiót vásárol, azon hallgatja a Kossuth, a Petőfi, a kolozsvári, a marosvásárhelyi, a moszkvai, az újvidéki, az albán rádió adásait. Szeretett rádiót hallgatni. *Mikor én bekapcsoltam a rádiót, tőlem összedőlhetett volna a világ mert én nekem minden figyelmemet az kötötte le.* Munka közben folytonosan kinyitva tartotta a készüléket. A rádióból hallott táncdalok szövegét is állandóan jegyezte, s a román dalok egy részének szövegét magyarra is lefordította. Az évek során 400 táncdal szövegét sajátította el. Esténként a szomszédasszonyok is beültek műhelyébe rádiót hallgatni.

1964. november 20-án akordeont vásárol magának. Szülei újra ellenségesen viszonyulnak hozzá. *Mikor hazaértem, alig vártam, hogy megszólaltassam. Az első dalom az volt hogy „Túl az Operención". Este volt és anyám már le volt feküdve. Az akkordeon hangjára felült az ágyban és azt mondja nekem: „Honnan vetted azt a mozsikát, eltakarítsd a háztól, hogy ne lássam és ne haljam!" Egész éjjel úgy úgattak rám apám és anyám mindakettő mint a veszett kutyák. Másnap még nem hajnalodott, éppen csak hogy elaludtam arra riadok fel hogy megint úgatnak reám, hogy: „kelj fel! kelj fel! kelj fel!" Mondom nekik hogy miért keljek fel, mert nem készülök én sehová. Azt mondja erre anyám, hogy: „kelj fel és eltakarítsd a háztól azt a mozsikát, mert össze törjük, ha el nem takaríttod!" Amilyen kimondhatatlan boldog voltam én az akkordeonommal éppen úgy elkeserítettek engem, hogy azt mondtam nekik, ha összemerik törni én azt nem élem túl, mert én akkor öngyilkos leszek. Meg is csináltam egy szerkentyűt kapcsolóval ellátva, hogyha valamelyik családtag rá meri tenni a kezét, hogy összetörje, a villanyáram üsse meg. Megnyomom a kapcsolót és az egész család halott lesz velem együtt. Csinálok én olyan családi tragédiát, hogy száz esztendő mulva is minket fog beszélni az egész vármegye.* Miután megtanult játszani a hangszeren, az ismert dallamokra maga is szerzett szövegeket. A házba zárkózva énekelte az ismert és a maga általt komponált énekszámokat.

A betűt gyermekkorától kezdve nagyra értékelte. Olvasmányairól kevés szót ejt. Az interjú során feltett kérdésre szűkszavúan válaszol. Kedvenc írói közül Petőfi Sándor, Jókai Mór és Mikszáth Kálmán nevét említi. Feltételezhető azonban, hogy állandóan kezében voltak a hozzáférhető populáris olvasmányok (ponyvaregények, almanachok). S bár erre szintén nem tér ki, mégis kikövetkeztethető, hogy környezetének kéziratos füzetei (pl. emlékverses füzet) szintén alakították érdeklődését.

Ifjúkorától kezdve, szabóként sokat dolgozott. Sok munkája miatt kénytelen volt kimaradni a társasági életből. Se templomba, se bálba, táncba, se szomszédolni nem járt.

A. B. művei

1. Füzettöredék. A következő verseket tartalmazza.

Tavaszi éjszaka. 2 strófából álló lírai vers. Szerepvers, a szülőfalu szeretetéről. Íródott 1977. május 9-én.

Noapte de Primăvară. Az előző vers román nyelvű változata.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Feltámadás. 16 lap terjedelmű epikus vers. A narrátor dédnagyapja 100 év után feltámad. A határon földjét traktor szántja; a falu lakói autóbuszhoz sietnek; csűrjében szekér helyett luxuskocsi; istállójában nincsenek állatok; házában idegenek laknak; a gyalogátjáró stoplámpáit nem ismeri; a vásárban ökröt szeretne vásárolni, rendőr világosítja fel, hogy nem tudná hasznát venni; vendéglőben tejet rendel, a pincérlány csapból engedi. A feltámadt férfi visszafekszik a sírba, örök álomra. A vers 1980-ban íródott.

Az ember életsorsa. Epikus vers. Faluszéli házban aggastyán haldoklik. Kaszával megjelenik a halál. Elmondja, hogy rendre ő vette el a haldokló egészségét, erejét, látását, s most végleg magával viszi.

A vers 1987. február 20-án íródott.

2. *Versek, emlékversek és üdvözletek. Írta A. B. 1946–1971.*

A füzet 100 teleírt oldalán található 200 emlékvers, 1 húsvéti üdvözlet, 1 karácsonyi üdvözlet, 1 fohász, 1 esti ima, 1 lírai vers, 10 verses példabeszéd, 1 epikus vers.

3. *1989. Ez a művem a népi szokásokról szól.*

Szószedetbe írott, 12 strófából, strófánként 8-10 sorból álló vers. A vers élén olvasható: *Ez a művem a népi szokásokról szól. December 13 iletve Luca napjától számítva Karácsony szombatjáig, minden nap a következő év minden hónapja*. A vers napról napra követi és megörökíti az időjárást. A vers *Boldog Újévet 1990-re* jelszóval zárul.

4. *Életem Naplója. 1928-tól 1978 ig és 1978 tól 1988-ig.*

A füzet több verset tartalmaz. A címadó vers 452 sorból áll. Tartalmazza a szerző első betegségének leírását, majd az iskolai emlékeket. Felsorolja a tanítókat és a faluban szolgált lelkészeket. A vers 1988-ban íródott.

Bolond János (Elbeszéllés). Terjedelme 200 sor. A vers népmesét (*A bolond szolga*) dolgoz fel. Bolond János szolgálni megy. Tűt, vasvillát kap fizetségbe. Egyiket se tudja megőrizni. Alkalmatlan szavaiért egyszer részeg tömeg, másodszor lakodalmi népség veri meg. A történethez fűzött kiegészítésben a szerző elmondja, hogy a történet verses feldolgozására az 1952-ben történt leánykérés ösztönözte.

Tiszteljük az Édesanyánkat! Anyák napjára írott köszöntővers. 1978-ban íródott.

Leánykérő. 1952-ben történt. 1992-ben A. B. versben írta meg az 1952-es leánykérés történetét. Tudta nélkül édesapja kérőt küldött a házhoz. A. B. felháborodva utasította el a legény közeledését.

5. *Bepillantás a szerelem rejtett titkaiba. A. B. Dal-költeményei és aforizmái. 25 éves életútja tapasztalatából. 1946–1971.*

A füzet 92 oldalon tartalmaz vegyes műfajú szövegeket. 17, saját szerzeményű nótaszöveg után a lányokhoz intézett tanácsok olvashatók, *A szerelem: A.Bé.cében* címmel. További versek: *A szerelem életkora, Elkésett szerelem, Újból nyilló szerelem, A Nap és a Hold szerelmi balladája, Tudod-e mi a szerelem, Huszonötévi tapasztalatom az életből, Emlékversek, Egy lány szerelmi csalódása, Milyen a férfi hűsége, Sorsunk hajója, Az én kritikusom, Betyár nóta*. A füzetet színes illusztrációk díszítik.

6. *A. B. költeményei*

A füzet 56 oldalnyi verset tartalmaz.

Tiszteljük az őseink emlékét! A vers 1976-ban íródott. Az első világháború szenvedéseinek és hőseinek állít emléket.

A jelenkor! A vers a technika vívmányait tekinti át, s az idős generáció tekintélyének bukásán kesereg. (1976)

Egy szerelmespár életútja. (Bemutatása alább.)

7. *A. B. élete naplója és 25 éves életútja. 1946–1971.*

A füzet 70 oldalon keresztül lírai verseket tartalmaz. Az emlékversek címzettje Barcsa Zsuzsika.

8. *Krizba Történelmi Dokumentuma. 1912-től–1918 ig. Irta: A. B. 2002 Szeptemberében.*

A füzet a korábban bemutatott, *Tiszteljük az őseink emlékét!* című vers másolatát tartalmazza. Ezután a szerző egy 1901-es, helybéli eseményt örökít meg, *Isten csodája!* címmel. Villám ütött az ortodox templom tornyába, s a harangozót is érte az ütés. A harangozó felépült a balesetből. Továbbá részletesen írja le egy kígyó udvarukon tett látogatását, a szülei 50 éves házassági évfordulójának megünneplését, a villanynak a házukba való bevezetését. A füzetet a rádióban hallott román nóták fordítása zárja.

A füzet 27 oldalnyi szöveget tartalmaz.

9. *A nagy életút. Történet 1928-tól–1997-ig*

Felkérésre, előkészületek nélkül, három füzetben, 135 lapon készült el A. B. életének története. Mindhárom füzet borítójára rákerült a történet címe. Az egyes füzetek végén, valamint a füzetek elején utalás történik a folytatásra.

A visszaemlékezés bevallottan „élete történetének naplója", amit „szeretnék az utókorra visszahagyni".

Fejezetekre osztottság nélkül a történet a következő epizódokat tartalmazza: gyermekkori betegség; óvodai, iskolai emlékek; háborús emlékek; inaskodás; udvarlás; a munkásévek: magánműhely, kisipari szövetkezet; újabb udvarló; a munkaviszony megszűnése; betegség.

A szerző fegyelmezetten az eseményekre összpontosít. Kitérőket, részletező leírásokat ritkán nyújt. A történet megszerkesztésében két szerzői attitűd érvényesül: panasz a mostoha körülmények miatt, erkölcsi igazságszolgáltatás. Az élettörténet epizódjai szinte kizárólagosan a A. B. ellen elkövetett merényleteket tartalmazzák (gyermekkori megverettetések, ifjú- és felnőttkori csalódások, betegségek, balesetek). Ugyanakkor, habár egyértelmű, hogy A. B. minden cselekedete megfontolt, indokolt, környezete félreérti, nem fogadja el igazát. A történet zárása az emberek közé való integrálódási szándék kudarcát, a szaktudása elutasítását tartalmazza. A szerző láthatóan a szülei, munkatársai értetlenkedésének, felettesei korrupt voltának, maga nő, falusi és magyar voltának tulajdonítja élete kudarcait.

A történet befejezése után a harmadik füzetben 15 üres lap maradt. A. B. ide másolta a munkahelyén írott, a faliújságra szánt, román nyelvű verseit.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

10. Egy szerelmespár életútja

Két füzetben, 61 lapon, 286 strófában, 1220 sorban írott románc. A szerző a verset *szerelmi történet*nek nevezi. A bejegyzés szerint a történet 1951. szeptember 28. és 1961. október 8. között játszódik le. Megírására 1990-ben került sor.

A verses történet a szerző fiatalkorának emlékezetes élményét dolgozza fel. Ifjú hősét Annának nevezi. Az expozícióban az ifjú szerelmespár térdenállva együtt imádkozik boldogságáért. A lány szülei ellenzik a házasságot. A fiatalok elbúcsúznak. A fiú tárogatót fúj a faluszélen. A legény világgá indul. 10 év telik el. A lány őszülni kezd. Szülei meghalnak. Új, gazdag kérő jelentkezik. A lány könnyes szemekkel mond igent kérőjének.

Az elbujdosott szomorú vőlegénynek álmában jelenik meg fehérruhás menyasszonya. Búcsút venni. A fiú hazasiet. A faluba érve lakodalmi menet közeledik a templomhoz. A legény a menyasszonyban hajdani kedvesére ismer. Istenhez fohászkodik, hogy akadályozza meg a házasságkötést. Vihar támad. A násznép szétszalad, a templomot villámütés éri. A menyasszony a templomajtóban elájul. Ősszel újra lakodalomra kerül sor. Tíz év elteltével valósul meg a fiatalok vágya.

A szerelmi történet négysoros strófákban, felező nyolcas sorokban van megírva. A versbe 319 sor zenei betét ékelődik. A történet öt epizódból épül fel: a fiatal pár búcsúja, az új kérő megjelenése, az álombeli látogatás, az elmaradt házasságkötés, a boldog házasság.

A történet lezárulta után a szerző a *nóták* (betétek) jegyzékét közli. Majd *A. B. megjegyzése* címmel a következőképpen foglalja össze a történet tanulságát:

Szerelmet s az ifjúkort
Azt eltenni nem lehet.
Mert nem marad meg abból
Csak a vágy s az emlékezet!

A füzet üresen maradt lapjaira két történet kerül. Egyik prózaepika, eredetmonda, legenda, amely az életkorok szétosztását mondja el. Az ember az istentől kapott 30 év mellé további 20 évet kap a majomtól, a szamártól, a kutyától, 90–100 éves kora között pedig a vakondhoz hasonlóan tölti életét. Ezután a füzetben egy verses történet olvasható az édenkertből hozott gyümölcsről. A füzetet A. B. anyai nagyszülei Budapesten vásárolták az 1896-os világkiállításon.

11. Első, Krizbán tett látogatásunk után levélben több kérdést tettem fel A. B.-nak. A. B. három füzetet töltött meg a válaszokkal. Egy füzetben a helyi orális hagyományokat foglalta össze (hiedelmek, hiedelemtörténetek, farsangi népszokások). A második füzet a versei keletkezésével kapcsolatos válaszokat tartalmazza. A harmadik füzetbe kerültek a családtagokhoz, falus- és munkatársakhoz fűződő kapcsolatokra vonatkozó válaszok.

Az írás A. B. életében

1. *Az írás A. B. életében*. A. B. az 1940-es évek végén, húszéves korban kezdett el írni. Legelőbb a helyi hagyományban is élő emlékversírásba kapcsolódik be. Míg azonban az emlékversírás a meglévő repertórium újramásolásában, aktualizálásában, kombinálá-

sában merült ki, A. B. életszemléletének, sérelmeinek kifejezésére használta a műfajt. Az emlékversektől továbblépve néhány alkalmi verset készített (anyák napja, ünnepi köszöntő, ima). Amikor egyre jobban elmagányosodott, nagy terjedelmű írásokra vállalkozott. Ezek főleg szerelmi tárgyú epikus történeteket mondanak el. Ezzel párhuzamosan emlékiratokat szerkesztett, amelyekben gyermekkori emlékei, ifjúkori boldogtalansága, munkahelyi viszontagságai jutottak szóhoz. Faluja szájhagyományából hiedelemtörténeteket, különc emberek eseteit, emlékezetes incidenseket dolgozott fel.

Kezdetben csupán a vasárnap estéket fordította írásra. Mióta munkahelyi köteléke megszűnt, s – amint maga jegyzi meg – környezetéből eltűntek a kortársak, a rokonok, egyre inkább szükségét érezte az írásnak. A verses szövegek kigondolása, memorizálása, papírra vetése, majd a piszkozatok füzetbe való bemásolása ki tudta tölteni a felszabadult idejét.

Az írás mint cselekvés A. B. életének fordulópontjaihoz kötődik. Élményeit a kibeszélés helyett írásban örökíti meg, írás közben dolgozza fel, éli meg, árnyalja. Írásait olyan mértékben memorizálja, hogy a gyűjtés során elhangzott kérdésekre is mindegyre a füzetekből történt felolvasással válaszolt. Ugyanakkor, írás közben mindegyre hivatkozott az illető esemény korábbi feldolgozására.

Kommunikációs igényét minden életkorban írásban elégíti ki. Az írást választotta, mikor megértő barátra, élettársra, bizalmas munkatársra, baj esetén védőügyvédre lett volna szüksége. A. B. megszokta azt, hogy úgy tegyen, *mintha* bizalmasan vallana, szabatosan értekezne, tréfálkozna, érvelne, védekezne, érvényt szerezne igazának. A. B. nem vállalja a sorsát. Nem hoz döntéseket, nem köt kompromisszumokat, elvhűségére hivatkozva elveti magától az individuális életpályát. S mindazt, amit nem tud megélni, a bizalmas barátságot, az intim szerelmet, megírja. Élettapasztalat hiányában a tapasztaltság látszatát kívánja nyújtani, meg nem élt élményeket jelenít meg részletesen, barátnő hiányában versciklust szerkeszt Zsuzsikának, a marginalizált személy megszerkeszti *Krizba Történelmi Dokumentumait*. Az események a maguk megírtságával, lekerekítettségével, textualizáltságával, megkomponáltságával a realitás jegyeit hordozzák. A személyesség azonban a fikció, a poétikum, a fantasztikum területére tevődik át.

A. B. életművének zöme egy meghiúsult szerelmi történetet variál.

A mítosz, a történelem és a művészi szöveg elhatárolását Jurij Lotman végezte el. Tipológiájában a mítosz a ciklikus mozgásnak alávetett, aktualitását ismételten, rituális módon felújító, az elvet, a normát, a törvényt hordozó és szabályozó szöveget jelenti. A történelem a ciklikusság helyett a lineáris időt, a törvényszerűség helyett az anomáliát, az egyszeri eseményt reprezentálja. E szövegek már nem szerveznek világot, hanem róla beszélnek. A művészi szöveg a szövegtipológia háromszögének harmadik sarka: a nem-valóságosat ábrázolja, az öntörvényűt, a fikciót (J. Lotman 1994). A. B. életéről beszélve már nem akar változtatni rajta. Témaként, ihletforrásként tekint rá, s különböző lehetséges epikus formákban jeleníti meg. A szerzői megjegyzés szerint a *Bolond János* mesefeldolgozás az 1952-es leánykérést ironizálja. A *Leánykérő* című verses történet az

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

erőszakos édesapa lánya elleni szövetségkötését meséli el. Az *Egy szerelmespár életútja* című románc egy tragikusnak induló szerelmi történetet korrigál helyre.

Az alkotás folyamatában A. B. az *utánzás* eszközeivel él. Tudatosan vagy nem, írásai műfaji, retorikai, kompozicionális előzményekhez igazodnak hozzá. Legelokvensebb példa a *Feltámadás* című epikus vers, amely a hagyomány és a modernitás ellentétét tréfás történetben jeleníti meg.

2. *Kontextusok*

A kutatás több versírói szerepkört írt le.

Takács Lajos a polgárosodással együttjáró, a 19. század közepétől a világháborúk koráig tartó jelenségnek tartja a helyi és regionális jelentőségű események iránti figyelem megnövekedését. A históriás poéták gyűjtötték össze és verselték meg ezeket a helyi kuriózumokat, majd röplapokra, füzetekbe nyomtatva, házalva vagy vásárokban árusították. Elnevezésük a szakirodalomban változatos. *Vásári énekesnek, énekes koldusnak, vándor históriásnak, népi hírversírónak, népi költőnek* egyaránt nevezik őket. A tanulmány két *históriás, hírversíró,* Tóth Pál József és Nagy Kovács István életét és munkásságát mutatja be (Takács L. 1951). Hasonló szerepkörrel rendelkezett a korabeli vásárok „verscsinálója", a kibédi Domokos Ferenc földműves költő. Szenzációs, rablás-, gyilkosság- és szerelmi történeteiért közönsége rajongott (Harmath L. 1891). A korábban már említett, a marosszentistváni Péter András szülőhelyének népszerű költőjévé vált (Gergely L. 1868).

A temetési szertartások különböző formában vették igénybe a versíró hajlammal rendelkező helyi specialistákat. A kántorok, lelkészek, népi költők a család kérésére állították elő a temetési szertartás részét képező *halottbúcsúztató verseket* (Kríza I. 1993, Bartha 1995, Keszeg V. 2000b, Balázsi D. 2000, Adorjáni R. K. 2006). A *sírversírók, fejfaírók* versben vagy prózában örökítették meg a halott tömör biográfiáját (Erdész S. 1968). A lakodalom, a jeles napok, a konfirmáció, a ballagóünnepségek alkalomról alkalomra megújított költészetet igényeltek. A *népi verselőnek* nevezett költőket Ujváry Zoltán a következőképpen jellemezte: szemléletük, érdeklődésük nem távolodik el a közösségtől; életformája révén nem szakad ki közösségéből; költészete a közösség hagyományához igazodik (Ujváry Z. 1980: 531–532).

Ha arra a kérdésre keresünk választ, hogy milyen szerepet szánt A. B. az írásnak, akkor azokat a szociális kontextusokat kell számba vennünk, amelyekben *homo scribensként* nyilatkozott meg. A szociális kontextus az a társadalmi környezet, amelyben az írás jelentéssel, funkcióval rendelkező objektumként/cselekvésként értelmeződik, a szerző pedig bizonyos megítélés alá esik.

Gyerekkorában egy alkalommal volt alkalma szavalni a templomban. A közönség, a szereplés utáni értékelések emlékezetes, kellemes élményként őrződtek meg emlékezetében. Hatvan évvel később nyílt alkalma újra közönség elé állni. Ekkor saját költeményét adta elő templomi műsor keretében.

Munkahelyén nem tudta elviselni az igénytelenül végzett munkát, a munkavezetők, hivatalnokok felelőtlen munkastílusát, az erkölcstelen viselkedést és a felszínes társalgást. Bíráló észrevételeit ironikus hangvételű epigrammákban fogalmazta meg. Faliújságot készült szerkeszteni, ez azonban nem valósulhatott meg.

Munkahelyén egy fiatal kolleganőjének, falujában egy nőnek mutatta meg néhány verses füzetét. Fiatal kolleganőjében zenei képzettségét méltányolta. Több emlékverset is írt számára. A fiatal nő azonban elfordult írásaitól.

A. B. két-három alkalommal kereste fel közművelődési lapok szerkesztőségét. Azonban a lapokhoz nem írásaival, hanem panasszal fordult.

Emlékiratában egy alkalommal történik utalás arra, hogy egy frissen elkészült verses történetet szomszédasszonyainak is felolvasott. Asszonytársai azonban vitába szálltak a szerző gondolataival.

A. B. tehát ritkán tett kísérletet arra, hogy írásait popularizálja. Környezetében nem alakultak ki, nem állandósultak azok az alkalmak, amelyeken versei rituális koherenciába szerveződtek volna egyéb kommunikációs formákkal. Nem alakultak ki azok a kapcsolatok, amelyek a versre mint kommunikációs aktusra épültek volna rá. Az írás számára elsősorban olyan cselekvés volt, amely magánya elviselését tette lehetővé. Az írás mint kommunikációs technológia számára nem a kapcsolatteremtést biztosította, hanem a világtól való elzárkózás eszközévé, módjává vált. A vers tehát A. B. számára a privát szféra részének maradt meg, nem sikerült társadalmi interakcióvá alakítani, társadalmi kapcsolataiban funkcionálissá tenni. Számára az írás az elhatárolódás gesztusa, a társadalmi kommunikációból való kirekesztettség következménye, az intimitás megőrzése és megélése.

A szakirodalom ismer hasonló eseteket. Az egyedüli gyermekét is elvesztett Zsigmond Erzsébet írásaiban többször megörökítette ezt a helyzetet. A karácsonyi estéken ajtóját bezárva elzárkózott a látogatók elől, s lányára gondolva írással töltötte az ünnepnapokat (Zsigmond E. 2003). Az íráskényszerrel szembeni tehetetlenségét egy másik nőíró, a széki Kocsis Rózsi is megörökítette. A gyógyíthatatlan beteg gyermekével megélt szenvedéstörténetet az anya ilyenképpen zárja: „Lerakódik a bánat, ha öregszik az ember. Megnehezedett a bánattól, megrakódott a tarisznya. Muszáj, hogy kivegyek, letegyek belőle. Muszáj, hogy leírjam. A lelkem súgja, parancsolja. Írd meg, asszony. Írjál, asszony. Azt kötözgetem, ami még most is fáj... Azt a gyógyíthatatlan nagy sebet: a kicsi fiam negyvennégy éves!" (Kocsis R. 2000: 249).

3. *A személyi identitás és a másodlagos műfajok*

Az írás, akárcsak a beszéd még a A. B.-hoz hasonló esetekben is önkifejezési kísérlet, amely egy emberi identitást kíván megjeleníteni. A. B. folytonosan marginalizált személyként élte életét. Az írásra ezért is volt akkora szüksége. Az írás kompenzálta őt azért, amit a társadalmi kapcsolatokban hiányként élt meg. Továbbá pedig, a maga számára írásban igyekezett korrigálni azt a képet, amit környezete róla kialakított és használt. Önként, büszkeségből vagy dacból lemondott arról a női szerepről, amelyet környezete minden nőtagja gyakorolt, helyette az írásokban megjelenített líraiságban élte ki nőisé-

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

gét. Meglepő az, hogy mekkora energia árán, mekkora gonddal tette ezt. Kommunikációs stratégiát választott, stílust, beszédformát alakított ki, zárt írásműveket hozott létre. Írásait színes tollakkal gyakran illusztrálta. Rajzai a történetek érzelmes jeleneteit emelték ki.

A. B. szövegei, az emlékversek, az epikus versek, az autobiografikus jellegű versek az elmagányosodó, magára maradó asszony esetében vád, panasz, önsiratózás szerepét töltik be, a maghatározó, traumatizáló események kibeszélésével egyenértékűek. A versformák a személyes élmények megjelenítésének másodlagos műfajai.

Ez az a közlési forma, amelyet A. B. is megválaszt a maga számára. S hadd tegyük hozzá: úgy él a szépirodalmi közlés műfajaival, hogy azok normáit nem sajátította el; úgy ír verset, úgy ír románcot, úgy ír elbeszélést, hogy nem tart igényt olvasóra.

Női irodalom az, amit A. B. megalkotott? A magyar folklorisztikában több szerző vallja, hogy az asszonyok hajlamosabbak érzelmeikről, s különösen panaszaikról beszélni, a férfiak pedig gondolataikat, a kollektív sorsot meghatározó helyzeteket örökítik meg. Az is meggondolkoztató lehet, hogy a magyar folklorisztikában rendelkezésünkre álló, alkalmi versszerzéssel (sírfelirat, halottbúcsúztató) kapcsolatos adataink zömmel férfiakhoz kötődnek. Általánosítani azonban aligha lehetséges. A népi költészetben aligha választható külön egy férfi és egy női beszédmód. A fenti példák között ugyanis szerepeltek olyan férfiak, akik a fronton lírai versben szóltak otthonmaradt családtagjaikhoz, s A. B. is vállalkozott arra, hogy elkészítse szülőfaluja történelmi „dokumentumait", megörökítse a háborús emlékeket.

Következtetések

1. A népi költő életműve az olvasmányaiból kikövetkeztetett kánon és a lokális közösség igényei között helyezkedik el. Olvasmányai hatására élményei, mondanivalója verses formában való megörökítésére vállalkozik. Az iskolai és az olvasmányélmények egy életen keresztül emlékezetesek maradnak számra. Választott hivatása általában nem teszi lehetővé számára gondolatainak nyilvánosság előtti kifejezését. Minthogy sem tanulmányai, sem társadalmi szerepe nem jogosítják fel a nyilvánosság előtti szereplésre, a szakirodalom a betolakodó író terminussal illeti.

2. A népi költő gyakran közösségi szerepet ölt fel, versíróként kontextualizálódik közösségében. A szereppel együtt általában elődе szövegrepertóriumát is használatba veszi, aktualizálja. A versíró bekerül a közösség horizontjába, részt vesz életében, a versírással, verseivel kiszolgálja a közösségi eseményeket. A vers egyszeri használatú objektumként egy szertartás elemévé válik. Ilyenkor verseit a lokális társadalom rítusai számára készíti el, annak keretében adja elő. A verset megrendelik, megszabják elkészültének határidejét, előírják szüzséjét, terjedelmét, elkészítését honorálják. A vers a társadalmi kommunikáció másodlagos műfajaként funkcionál. Érzelmeket, gondolatokat telepít egy közösségi szertartásba.

3. A népi költő életében állandósul a versírás. Napi, éves rendszerességgel, környezete eseményeinek függvényében ismételten verset alkot. A napi életvitelben, a cselekvések rendszerében a versíró időt szakít az alkotásra és az írásra. Ilyen módon a versírás mindennapi cselekvésként állandósul a hétköznapokban, vagy ünnepélyességet visz a mindennapokba, az egyén számára az önkifejezés, az intimitás lehetőségét termeli. A vers a költő életében a érzelmek és a gondolatok kidolgozásának formája, tárolásnak eszköze.

4. A népi költő életterének berendezése enyhén módosul. A versírás tárgyi kontextusát a család és a versíró használati tárgyainak populációja alkotja (konyhai és más munkaeszközök és bútorok).

5. Az írás rendszeres gyakorlása esztétikai horizontba vonja a mindennapi élet eseményeit, rutincselekvéseit, élményeit (élettörténet, munka, találkozások), a környezet történéseit (átmeneti rítusok, jeles napok, lokális múlt), hagyományait. A történéseket, eseményeket a versíró témává avatja, megjelenítésükhöz versformát, -ritmust, trópusokat és szavakat válogat.

6. A népi verselő révén a versírás és a vers állandósul a társadalmi környezetben.

© www.kjnt.ro/szovegtar